

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
Г. С. СКОВОРОДИ

ШУМІЛОВА ІРИНА ФЕДОРІВНА

УДК 378.147:37.035.6

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ
ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Іонова Олена Миколаївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, завідувач
кафедри природничо-математичних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Князян Маріанна Олексіївна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, професор кафедри
французької філології;

доктор педагогічних наук, професор
Стрельников Віктор Юрійович,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі», завідувач кафедри
педагогіки та суспільних наук;

доктор педагогічних наук, професор
Штефан Людмила Володимирівна,
Українська інженерно-педагогічна академія
(м. Харків), професор кафедри педагогіки та
методики професійного навчання.

Захист відбудеться «14» лютого 2017 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04. в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. 216, м. Харків, 61002.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «10» січня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції розвитку українського суспільства, інтеграція країни в європейський освітній простір потребують підвищення якості професійно-педагогічної освіти, підготовки вчителя, спроможного до активної творчості, професійної мобільності, гармонізації власних стосунків із соціумом. У свою чергу, це вимагає вирішення проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутнього педагога – «людини культури», носія та творця культури, особистості, здатної до конструктивної праці й життя в полікультурному суспільстві (Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), Державна програма «Вчитель» (2002 р.), Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2011 р.), Педагогічна Конституція Європи (2013 р.)).

Формування загальнокультурної компетентності набуває особливої актуальності у процесі підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, що зумовлюється низкою чинників.

По-перше, гуманітарні дисципліни (українська мова, іноземні мови, література, історія, етика, естетика, мистецтво тощо) впливають не лише на розум людини, а й на її почуттєво-вольову сферу, є невичерпним джерелом пізнання й самопізнання, уможливають засвоєння загальнолюдських і національних цінностей, формування світогляду, етичних орієнтирів і переконань, культури міжособистісної взаємодії людей, а отже, сприяють духовно-моральному зростанню особистості.

По-друге, від рівня сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів-гуманітаріїв буде залежати ефективність залучення педагогом виховного потенціалу гуманітарних дисциплін, утвердження в освітньому просторі авторитету духовності, дієвості впливу вчителя на формування загальної культури школярів, їхньої орієнтації на культурні еталони й цінності.

По-третє, у методології професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей традиційні парадигми організації освітнього процесу вищої педагогічної школи поступаються місцем інноваційним, які ґрунтуються на компетентнісному, технологічному, культурологічному й інших підходах. Так, реалізація культурологічного підходу потребує розгляду соціокультурного простору з позиції утворення полікультурних феноменів, які взаємодіють і складають нову освітню парадигму глобальної мультикультурної освіти. Відповідно, важливим елементом професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей стає загальнокультурна компетентність.

По-четверте, розв'язання досліджуваної проблеми певною мірою заповнює «прогалини» у професійно-педагогічній освіті, пов'язані з наявним незадовільним станом сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. Це підтверджується аналізом теорії та практики підготовки педагогічних кадрів, а також результатами проведених опитувань 745 студентів старших курсів і магістрантів педагогічних вищих навчальних закладів. Так, переважна більшість респондентів (62,82 %) недостатньо усвідомлювали значимість загальнокультурної компетентності для майбутньої професійної діяльності, не мали чіткого уявлення про її суть. Майже половина опитаних

характеризувалася фрагментарним володінням загальнокультурними знаннями, а також несформованістю загальнокультурних умінь. Лише третина респондентів мала певний позитивний досвід діяльності з орієнтацією на взірці загальнолюдської та національної культур, на встановлення толерантних взаємин у ситуаціях міжкультурної взаємодії.

Отже, практика педагогічної вищої освіти вимагає розв'язання проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як одного з провідних факторів забезпечення їхньої якісної фахової підготовки.

Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує, що в теорії і практиці педагогічної вищої освіти накопичено значний потенціал, який може стати основою забезпечення формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, а саме: *обґрунтування загальних закономірностей педагогічного процесу у вищій школі* (А. Алексюк, В. Андреев, В. Андрущенко, В. Краєвський, В. Кремень, В. Луговий та ін.), *наукових засад професійної підготовки майбутніх учителів* (С. Гончаренко, І. Дичківська, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, І. Зязюн, О. Іонова, Н. Кузьміна, В. Лозова, А. Маркова, О. Пехота, І. Прокопенко, В. Семиченко, С. Сисоєва, В. Стрельников, А. Троцько та ін.), зокрема *майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей* (В. Буренко, А. Волощук, О. Гуманкова, Р. Гурін, Л. Карташова, Г. Мартинюк, Л. Мельник, Я. Москальова, С. Рощина, А. Трофименко, І. Цар та ін.), у тому числі *майбутніх учителів історії* (К. Баханов, Т. Ладиченко, С. Нікітчина, А. Нікора, О. Пометун, А. Старева, Ф. Турченко, О. Удод, Г. Фрейман та ін.), *учителів-філологів* (Ю. Присяжнюк, О. Семенов, І. Фоменко та ін.); *визначення основних положень про взаємозв'язок культури й освіти, розробка культурологічних теорій формування особистості та наукових засад культурологічної освіти* (О. Асмолов, В. Біблер, О. Бондаревська, Л. Виготський, В. Гриньова, М. Каган, М. Князян, С. Кримський, Д. Лихачов, М. Мамардашвілі, В. Сластьонін, Л. Сохань, Л. Штефан та ін.); *дослідження проблем компетентнісно-орієнтованої освіти й формування ключових компетентностей людини* (В. Антипова, В. Безруков, Н. Бібік, А. Деркач, Е. Зеєр, І. Зимня, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Петровська, Н. Побірченко, О. Савченко, В. Сериков, А. Хуторський, С. Шишов та ін.); *розкриття сутнісних ознак загальнокультурної компетентності особистості* (О. Бирилова, Т. Єжова, Л. Іваник, Н. Конасова, Х. Нигмадзянова, А. Павленко, С. Троянська) *та процесуальних аспектів її формування в різних групах учнівської молоді: школярів* (Н. Дериглазова, С. Гикис, Н. Конасова, О. Крутенко, С. Мельник, А. Павленко, Г. Симдянова), *студентів – майбутніх економістів* (Г. Кондратенко, М. Яковлева), *менеджерів* (К. Александрова, М. Синякова), *аграріїв* (С. Зубчевська), *майбутніх учителів іноземної мови* (Т. Мороз, Т. Несвірська), *початкових класів* (І. Микитюк, Г. Шпиталевська); *аспірантів* (Г. Новицька).

Водночас відсутні комплексні, концептуально скоординовані дослідження процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми посилюється необхідністю усунення виявлених *суперечностей*, що об'єктивно наявні в сучасній педагогічній теорії та практиці, а саме:

1) *на концептуальному рівні сучасної вищої освіти:*

– між сучасними вимогами до педагогічної вищої школи як центру освіти, науки й культури, орієнтованого на здійснення компетентнісного, особистісно-діяльнісного, розвивально-творчого підходів до підготовки майбутнього вчителя та традиційним прагматичним розумінням функцій університету як транслятора професійного досвіду, що нівелює значимість саморозвивальної навчально-пізнавальної діяльності студентів;

– між достатньо високим рівнем розробленості загальної теорії гуманістичної педагогіки, концепцій розвитку професійної й особистісної культури майбутніх учителів і недостатнім методолого-теоретичним обґрунтуванням системи формування загальнокультурної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей;

– між сучасним усвідомленням взаємозв'язку й діалектичної єдності навчання, виховання й розвитку особистості, необхідності забезпечення цілісності педагогічного процесу та домінуючою практикою сучасної вищої школи, яка орієнтується на реалізацію переважно освітньої функції професійної підготовки;

2) *на рівні визначення цілей підготовки майбутніх учителів:*

– між об'єктивною потребою суспільства в якісній підготовці майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей із широким світоглядом, розвиненою сукупністю морально-етичних переконань, професійних умінь і здібностей та наявним станом сформованості загальнокультурної компетентності значної кількості випускників педагогічної вищої школи;

– між необхідністю формування загальнокультурної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей і відсутністю чіткої установки більшості викладачів на реалізацію цієї мети;

– між бажанням майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей опанувати методи самозростання, реалізовувати себе через педагогічну діяльність і недостатнім залученням студентів до проектування власної освіти, спрямованої на побудову життєвої та професійної стратегій;

3) *на рівні визначення змісту і технологій підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей:*

– між предметно-центрованим підходом до змісту освіти, що обмежує підготовку майбутнього вчителя на функціональному рівні, та переходом до цілісних поліпредметних структур, які містять загальнокультурну компоненту та сприяють забезпеченню не лише когнітивних, а й мотиваційно-ціннісних і соціально-поведінкових складників змісту;

– між необхідністю формування у студента прагнення здобувати знання у сфері розвитку загальної культури людини та суспільства й недостатнім акцентом на чинниках розвитку загальнокультурної компетентності особистості у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін;

– між освітнім потенціалом різноманітних освітніх технологій модернізації й інтенсифікації професійної підготовки майбутнього вчителя та реально недостатньо

ефективною педагогічною практикою як формою організації навчально-пізнавальної діяльності студентів;

– між потребою цілеспрямованого формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей і нерозробленістю технологій, у процесі яких формується зазначена компетентність;

– між наявним процесом глобалізаційних змін у свідомості студентів, їхнім прагненням бути професійно затребуваними й досить низьким рівнем володіння засобами й технологіями інтеркультурної взаємодії, методами самовиховання, орієнтованими на духовно-моральний розвиток особистості.

Отже, соціальне значення й актуальність досліджуваної проблеми, недостатність її теоретичної та практичної розробленості, необхідність подолання виділених суперечностей зумовили вибір теми дисертації **«Теоретичні і методичні основи формування загальнокультурної компетентності майбутніх вчителів гуманітарних спеціальностей»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з темами науково-дослідної роботи кафедр Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди: кафедри теорії і методики професійної освіти «Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці вчителів» (РК № 0111U008876) та кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки «Підготовка викладацьких кадрів для середньої та вищої школи в науково-педагогічній спадщині вітчизняних та зарубіжних педагогів, діячів освіти і культури України XIX–XX століття» (РК № 1–200199004104). Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 6 від 25 жовтня 2012 р.) і погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології України НАПН України (протокол № 3 від 26 березня 2013 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних і практичних основ науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей та експериментальній перевірці її впливу на рівень їхньої професійної підготовки.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз філософської, історичної, психолого-педагогічної літератури та висвітлити генезу ідей формування загальнокультурної компетентності особистості.

2. Розкрити методолого-теоретичні основи дослідження проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

3. З'ясувати суть загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, конкретизувати зміст її структурних компонентів і функції.

4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити науково-методичну систему формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

5. Уточнити критеріальну базу моніторингу процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

6. Розробити навчально-методичне забезпечення формування загальнокультурної компетентності майбутніх вчителів гуманітарних спеціальностей.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Предмет дослідження – науково-методична система формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Провідною ідеєю концепції дослідження є розуміння суті загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей як ключової компетентності, а отже, найважливішого компонента його професійно-педагогічної компетентності, що забезпечує єдність загальної та педагогічної культури, відбиває результат засвоєння світової та національної культурної спадщини, характеризує професійну діяльність з орієнтацією на культурні надбання, гуманістичні цінності спілкування та взаємодії в полікультурному просторі.

Процес формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей, який розпочинається у вищому педагогічному навчальному закладі й безперервно триває в подальшій професійній діяльності, повинен мати цілеспрямований і цілісний характер, що забезпечується єдністю та взаємозв'язком змістових, функціональних і особистісних складників.

Основою забезпечення високого рівня загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей є методолого-теоретичне обґрунтування її суті та розробка науково-методичної системи формування в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

Концепція дослідження включає три *взаємопов'язані концепти*, які сприяють реалізації провідної ідеї дослідження на методологічному, теоретичному й технологічному рівнях.

Методологічний концепт містить фундаментальні філософські, психолого-педагогічні ідеї та положення про діалектичний взаємозв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ і процесів об'єктивної дійсності, про особистість як суб'єкт діяльності і ставлень, про розвиток особистості в діяльності, про взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів у розвитку особистості, а також відтворює взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової й конкретно-наукової методології до вивчення проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, а саме: системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, культурологічного, антрополого-гуманістичного, аксіологічного, регіонального.

Теоретичний концепт визначає систему філософських, психолого-педагогічних, історико-педагогічних, професійно-педагогічних, загальнокультурних ідей, концепцій, вихідних категорій, основних понять, дефініцій, оцінок, без яких неможливе розуміння суті досліджуваної проблеми, а саме: філософські положення

теорії наукового пізнання про активну роль особистості в пізнанні та перетворенні дійсності (М. Бердяєв, В. Біблер, Г. Гегель, І. Кант, Г. Сковорода); ідеї філософії освіти (А. Асмолов, Б. Гершунський, В. Краєвський, В. Кремень, М. Култаєва, В. Лутай, Л. Сохань); теорія діяльності й розвитку особистості як суб'єкта діяльності (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, В. Давидов, Г. Костюк, О. Леонтєв, Б. Ломов, К. Платонов, Л. Рубінштейн); культурологічні теорії, що стосуються питань розвитку особистості в соціумі й формування її професійної культури (О. Бондаревська, В. Гриньова, А. Губа, І. Ісаєв, М. Каган, В. Сластьонін, Л. Штефан); теоретичні основи педагогіки вищої школи (А. Алексюк, В. Андреев, С. Архангельський, І. Лернер) та професійної підготовки майбутнього вчителя (Н. Гузій, О. Дубасенюк, М. Князян, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, О. Савченко, А. Троцько); положення про фундацію навчально-виховного процесу педагогічного університету гуманітарною, демократичною й результативною парадигмами вищої освіти (Г. Балл, С. Золотухіна, О. Іонова, В. Лозова, Ю. Мальований, О. Мороз, О. Сухомлинська); ідеї технологічного (В. Безпалько, В. Євдокимов, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко) та компетентнісного (Н. Бібік, Е. Зеєр, І. Зимня, О. Локшина, А. Маркова, О. Овчарук, В. Сериков, А. Хуторський, С. Шишов) підходів, орієнтованих на особистість; дослідження, присвячені основам педагогічної творчості (І. Зязюн, В. Моляко, О. Отич, С. Сисоєва) та особливостям взаємин суб'єктів педагогічного процесу (О. Бодальов, В. Кан-Калік, А. Мудрик).

Технологічний концепт передбачає розробку й упровадження теоретично обґрунтованої науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у процесі їхньої професійної підготовки.

Загальна гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що ефективність формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей можна суттєво підвищити, якщо на основі методолого-теоретичного обґрунтування суті та структури цієї компетентності розробити відповідну науково-методичну систему її формування.

Загальна гіпотеза конкретизована в *часткових припущеннях*, відповідно до яких формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей буде успішним, якщо:

- обґрунтування суті загальнокультурної компетентності та специфіки її формування в сучасній вищій педагогічній школі базується на інтеграції основних ідей загальнонаукових та конкретно-наукових підходів (системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, культурологічного, антрополого-гуманістичного, аксіологічного, регіонального) і відбиває єдність потребнісних (мотиви, цілі, ціннісні орієнтації і ставлення), когнітивно-діяльнісних (знання, уміння, навички, досвід), особистісних компонентів, ураховує механізми їх генералізації та прояву;

- загальнокультурна компетентність включена до системи вимог, що висуваються до особистості майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей як невід'ємний складник його професійно-педагогічної компетентності;

- науково-методична система формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей відображає мету, завдання, принципи (цілісність, цілеспрямованість, системність і неперервність педагогічного

процесу, гуманістична, культурологічна та професійна спрямованість підготовки вчителя, міждисциплінарність, інтеграція загальнокультурних і професійно-педагогічних знань, урахування світових, національних і регіональних аспектів культурологічних проблем, опора на вікові та індивідуальні особливості студентів) формування досліджуваного утворення, зв'язок між структурними (мотиваційно-ціннісним, когнітивним, процесуальним, особистісно-рефлексивним) компонентами загальнокультурної компетентності та процесуальними аспектами її формування (реалізація підготовчого, мотиваційно-орієнтаційного, змістово-процесуального, аналітико-коригувального технологічних етапів) і передбачає: використання відповідних засобів (проектування змісту професійно-педагогічної підготовки з урахуванням загальнокультурного складника; форми й методи організації аудиторної та позааудиторної діяльності студентів), здійснення діагностики результативності процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей за допомогою розроблених критеріїв і показників, які відбивають рівні її сформованості.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використовувалися **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз (історико-логічний, проблемно-цільовий, порівняльний, ретроспективний) і синтез філософської, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури, інтернет-ресурсів; узагальнення, систематизація, порівняння різних поглядів, що уможливило розгляд еволюції уявлень про загальнокультурну компетентність і зіставлення різних підходів до розглядуваної проблеми, розкриття методолого-теоретичних засад дослідження; аналіз основних понять, контент-аналіз для визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження, характеристики суті загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; аналіз нормативної документації, теоретичного матеріалу, вивчення практики вищої педагогічної освіти, власної викладацької діяльності з метою теоретичного обґрунтування науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; *емпіричні*: діагностичні (анкетування, тестування, інтерв'ю, бесіди, дискусія, діалог, опитування, ранжування, аналіз продуктів навчально-пізнавальної діяльності студентів); прогностичні (експертні оцінки, моделювання, шкалювання); обсерваційні (спостереження за роботою студентів, самоспостереження студентів, самооцінка, метод незалежних характеристик) для встановлення динаміки змін у поведінці й життєдіяльності студентів, виявлення рівнів сформованості їхньої загальнокультурної компетентності; педагогічний експеримент для виявлення ефективності реалізації науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; *методи математичної статистики* (статистична обробка даних, графічне відображення результатів тощо) для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту, використання параметричного критерію Пірсона для перевірки достовірності отриманих експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Бердянського державного педагогічного університету, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Експериментом було охоплено 745 студентів і 130 магістрів. На різних етапах було задіяно 35 викладачів.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено науково-методичну систему формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, яка включає такі підсистеми: методологічно-цільову (визначає мету, концептуальні засади, принципи формування загальнокультурної компетентності); структурно-змістову (розкриває зміст структурних компонентів загальнокультурної компетентності: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, процесуального, особистісно-рефлексивного); технологічну (висвітлює реалізацію процесу формування загальнокультурної компетентності студентів на підготовчому, мотиваційно-орієнтаційному, змістово-процесуальному й аналітико-коригувальному етапах); діагностичну (передбачає здійснення педагогічного моніторингу формування досліджуваного феномена). Представлено роль і значення методологічних ідей і положень системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, культурологічного, антрополого-гуманістичного, аксіологічного, регіонального підходів для дослідження й розв'язання проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. Розроблено навчально-методичне забезпечення (навчальні посібники, робочі й навчальні програми, навчально-методичні комплекси) формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей;

– *уточнено* суть загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей (інтегроване особистісне утворення, складний конгломерат освітньо-культурних цінностей, знань, умінь і якостей студента, що забезпечує єдність загальної та педагогічної культури, адекватну орієнтацію в сучасному соціокультурному просторі, визначає здатність до активної професійної, соціальної та міжкультурної взаємодії з оточенням), зміст її структурних компонентів і сукупність функцій (світоглядна, організаційно-методична, комунікативно-культурологічна, контрольно-регулююча); діагностико-критеріальну базу педагогічного моніторингу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей за мотиваційно-аксіологічним, когнітивно-культурологічним, діяльнісним та особистісним критеріями;

– *конкретизовано* дефініції «загальнокультурна компетентність особистості» (єдність набутих людиною цінностей, знань, умінь, навичок, досвіду, якостей, які сприяють розширенню соціокультурного світогляду, забезпечують орієнтацію діяльності, спілкування, поведінки на взірці національної та світової культури, дозволяють використовувати культурні еталони як оцінні критерії для вирішення проблем пізнавального, світоглядного, життєвого та професійного характеру), «педагогічний моніторинг процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів» (безперервне відстеження його перебігу, аналіз результатів у зв'язку зі шляхами та способами їх досягнення, виявлення тенденцій, динаміки результатів і змін, уточнення цілей, програми коригування та прогнозування подальшого вдосконалення цього процесу);

– *подальшого розвитку* набуло відтворення генези ідей формування загальнокультурної компетентності особистості, форми й методи організації навчально-пізнавальної, дослідно-краєзнавчої, громадсько-виховної, самоосвітньої діяльності студентів, спрямованої на формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в доведенні його теоретичних положень і висновків до конкретних методичних рекомендацій щодо здійснення формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, що *відображено* в одноосібній монографії «Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей: теорія і практика», колективних монографіях «Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності», «Соціально-економічні проблеми просторового розвитку», «Управління освітою: рефлексивний підхід», навчальних посібниках для студентів педагогічних університетів «Педагогічне краєзнавство» (надано гриф МОН України, лист № 1/11-9816 від 18.06.2012 р.), «Загальнокультурна компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей».

Основні положення й результати дослідження *використано* для розробки робочих і навчальних програм курсів «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Вища освіта і Болонський процес», «Методологія і організація науково-педагогічних досліджень», «Освіта для сталого розвитку», «Управління навчальним закладом», «Управління персоналом навчального закладу», «Управлінська культура», спецкурсів «Педагогічне краєзнавство», «Загальнокультурна компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей», які *апробовано* автором під час навчання студентів гуманітарно-економічного факультету, факультетів філології та соціальних комунікацій, психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету.

Результати дисертаційної роботи *впроваджено* в навчально-виховний процес Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (довідка № 3606/01 від 17.12.2015 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 1077/01-55/33 від 15.02.2016 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 26-15/322 від 22.02.2016 р.), Класичного приватного університету (довідка № 26-15/322 від 23.02.2016 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/294 від 29.02.2016 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-08/377 від 25.03.2016 р.).

Матеріали дисертації *можуть бути використані* у процесі розробки та викладання курсів «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогіка вищої школи», спецкурсів для студентів і магістрів педагогічних вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, слухачів закладів післядипломної освіти, під час укладання підручників, навчальних посібників, проведення педагогічної практики, написання курсових і магістерських робіт.

Особистий внесок здобувача. Усі наведені в дисертації результати отримані автором самостійно. У спільних публікаціях: [2] – визначено функції професійної

підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін; [3] – схарактеризовано методологічну основу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; [4] – представлено управління виховною роботою як фактор формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; [11] – проаналізовано роль загальнокультурної компетентності педагога в мінімізації загроз регресії національної освіти; [35] – досліджено роль історико-педагогічних надбань у процесі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися на: *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу» (Бердянськ, 2008), «Північне Приазов'я у філософсько-історичному вимірі» (Бердянськ, 2008), «Детские оздоровительные центры в условиях инновационных условий современности» (Таганрог, 2008), «Науково-методичні засади управління якістю освіти в університетах» (Київ, 2011), «Развитие системы образования – основа обеспечения безопасности страны» (Москва, 2011), «Фундаментальные и прикладные науки сегодня» (Москва, 2013), «Актуальные проблемы изучения языка, литературы и журналистики: проблемы глобализации и сохранения национальной самобытности» (Абакан, 2013), «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 2014), «Економіка, освіта та охорона здоров'я в сучасному світі» (Бердянськ, 2014), «Modern Problems of Management: Economics, Education, Health Care and Pharmacy» (Opole, 2014), «Молодежный экстремизм: истоки, предупреждение, профилактика» (Москва, 2014), «Багатоманітність культур як педагогічна проблема» (Бердянськ, 2015), «Science Without Boundaries – Development in 21st Century» (Budapest, 2016); *усеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Корфівські педагогічні читання» (Бердянськ, 2007, 2008, 2010, 2011), «Безперервна фізико-математична освіта: проблеми, пошуки, перспективи» (Бердянськ, 2009), «Виховання громадянина-патріота в педагогіці В.О. Сухомлинського та сучасній освітній практиці» (Кіровоград – Павлиш, 2012), «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Бердянськ, 2012), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (Умань, 2012), «Формування мовно-літературної компетентності учнів і студентів-філологів» (Житомир, 2013), «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 2016), «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпропетровськ, 2016), «Україна на шляху державотворення: історія та сучасність» (Харків, 2016); *педагогічних читаннях* «Педагогічні читання, присвячені 120-річчю з дня народження А. С. Макаренка» (Бердянськ, 2008), *усеукраїнському науково-практичному семінарі* «Педагогічна майстерність: навчально-методичне забезпечення теорії і технології професійного розвитку вчителя» (до 95-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського) (Полтава, 2013), *усеукраїнському семінарі з міжнародною участю* «Підготовка майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційного управління. Наукова мобільність у програмі «Горизонт 2020» (дії Марії Скловської-Кюрі)» (Київ – Полтава, 2013).

Основні положення й результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії і методики професійної освіти, кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методики викладання суспільствознавчих дисциплін Бердянського державного педагогічного університету.

Кандидатська дисертація на тему «Розвиток земських шкіл Приазов'я другої половини XIX – початку XX століть» зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки захищена у 2004 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 57 наукових працях (із них 52 – одноосібні), серед яких: 1 монографія (одноосібно), 3 монографії (у співавторстві), 2 навчальних посібники, 22 статті у провідних наукових фахових виданнях, 4 (із них 1 – у співавторстві) статті в міжнародних періодичних виданнях, 2 статті в інших виданнях, 12 тез і виступів на конференціях, 11 робочих програм курсів. Загальний обсяг авторського доробку складає 97 ум. друк. арк.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (654 найменування, із них 16 іноземними мовами), 8 додатків (на 90 сторінках). Загальний обсяг становить 562 сторінки, обсяг основного тексту – 408 сторінок. Робота містить 3 таблиці (на 20 сторінках), 57 рисунків (на 29 сторінках), 56 діаграм (на 28 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і ступінь наукової розробленості обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, аргументовано концепцію роботи, методологічні й теоретичні засади, методи роботи, сформульовано гіпотезу, представлено експериментальну базу дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію та впровадження, визначено особистий внесок автора.

У **першому розділі** – «Історико-гносеологічне й методологічне обґрунтування питань формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей» – на підставі аналізу наукових джерел досліджено витоки ідей формування загальнокультурної компетентності особистості, схарактеризовано методологічні підходи до дослідження обраної проблеми.

Вивчення генези ідей формування загальнокультурної компетентності особистості свідчить про те, що ці ідеї мають тривалий шлях становлення і знайшли відображення в тлумаченні культури мислення та спілкування, у змісті духовно-розумового, морально-етичного й естетичного виховання людини.

У світовій педагогіці базою для сучасного розуміння загальнокультурної компетентності особистості стали ідеї античних філософів і мислителів (Піфагор, Демокрит, Сократ, Платон, Гіппократ, Аристотель) щодо проблем пізнання, самопізнання, самовдосконалення як фундаменту культурного розвитку людини; середньовічних філософів (Ф. Аквінський, А. Боецій, М. Пселл) про основи спілкування, розуміння душевного руху і прагнень іншої людини, набуття норм

етичної поведінки; педагогів-гуманістів епохи Відродження (М. Монтень, Ф. Рабле, Е. Роттердамський, В. де Фельтре), які відстоювали гуманістичні загальнолюдські цінності, сприяли їх втіленню в процес навчання; педагогів-класиків – Я. Коменського (обґрунтування принципу природовідповідності, вирішення проблеми співвідношення моральності й освіченості з наданням переваги першій), Й. Гербарта (розробка положень виховального навчання), А. Дістервега (визначення принципу культуровідповідності) та ін.

Вивчення першоджерел, історико-педагогічної та історикографічної літератури (С. Золотухіна, О. Любар, М. Стельмахович, О. Сухомлинська та ін.) засвідчило, що становлення ідей формування загальнокультурної компетентності особистості у вітчизняній педагогіці відбувалося насамперед під впливом християнського вчення, яке відображувалося в Біблії, Житті святих, повчаннях (зокрема «Повчання Володимира Мономаха дітям»), традицій народної та козацької педагогіки (виховання в гармонії з оточенням), діяльності педагогів братських шкіл і викладачів Києво-Могилянської академії (І. Галятовський, І. Гізель, П. Могила, Ф. Прокопович), які висували ідеї розвитку духовності українського народу, національної свідомості, патріотичних почуттів, громадянської відповідальності, прилучення молоді до загальної європейської освіти й культури.

Значний внесок у досліджувану проблему зробив видатний український філософ, просвітитель-гуманіст Г. Сковорода, який, визначаючи мету виховання як самопізнання й самовдосконалення, досягнення щастя через цілковиту перемогу духу, розкрив сутнісні характеристики «народності» у вихованні, зумовлені всім укладом життя, історичними умовами, мовою, культурою, тобто ментальністю народу.

У розділі розкрито доробок К. Ушинського, який найважливішою якістю особистості вважав моральну вихованість, що охоплює гуманізм, патріотизм, громадянську позицію, чесність, відповідальність, власну гідність, любов до праці тощо. За К. Ушинським, досягнення мети навчання й виховання можливе лише за умови, коли її втілює висококваліфікований учитель, який любить професію і дітей, відповідально ставиться до своєї роботи, має педагогічний такт, зданий до самовдосконалення, розвитку педагогічної майстерності.

Завдяки внеску вітчизняних педагогів (С. Миропольський, М. Корф, П. Каптерев, К. Вентцель, А. Макаренко та ін.) теорія та практика формування загальнокультурної компетентності особистості збагатилася новими підходами й положеннями. Так, невичерпним джерелом ідей формування загальнокультурної компетентності вчителя є спадщина В. Сухомлинського, який серед необхідних для роботи педагогом якостей відзначав такі: виховання власних духовних почуттів і культурних навичок, відчуття духовного світу дитини й допомога дітям бачити себе правильно, витримка, педагогічний оптимізм, педагогічна культура й моральна відповідальність за долю дитини, здатність до самокритики, саморозвитку тощо.

Дослідження генези ідей формування загальнокультурної компетентності особистості, його сучасного стану в світовому педагогічному просторі надало можливість виявити найбільш доцільні методологічні підходи до розв'язання проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. До основних підходів віднесено такі:

– *системний підхід*, що дає можливість розглядати загальнокультурну компетентність у контексті діалектичного синтезу загальної культури та професійної компетентності майбутнього вчителя, а процес її формування – як складну цілісну динамічну систему взаємопов'язаних складників мети, завдань, змісту, форм, методів, засобів професійної підготовки студентів, що сприятиме оптимальному досягненню запланованого результату;

– *особистісно-діяльнісний підхід*, який забезпечує діалектичне поєднання завдань формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей з особистим досвідом студента, ураховує пріоритетність індивідуально значимої сфери особистості, її суб'єктивну позицію, уможлиблює утвердження особистості майбутнього фахівця як суб'єкта творення культури міжособистісних відносин, сприяє виявленню активності, розкриттю потенціалу й можливостей студента у процесі організації відповідної діяльності;

– *компетентнісний підхід*, що спрямований на формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як ключової компетентності, яка відображає взаємопов'язані смислові орієнтації особистості, її знання, педагогічний досвід, уміння, особистісно-професійні здібності та якості, що зумовлюють результативність майбутньої педагогічної діяльності та формуються на основі предметних і загальнопредметних компетентностей;

– *культурологічний підхід* полягає в поглибленні культурологічної та гуманістичної спрямованості формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, зміцненні взаємозв'язку педагогічної, загальнокультурної, морально-етичної складових навчально-виховного процесу, сприяє формуванню змісту освіти на засадах загальної культури, упорядкованої сукупності загальнолюдських ідей, універсальних способів пізнання й гуманістичних технологій, розвитку здатності студентів до культуротворчості в різних видах професійно-педагогічної діяльності, що розширює зміст фахової підготовки, дозволяє особистості осмислити й засвоїти загальну культуру рефлексивно – із позиції життєво важливого педагогічного проекту;

– *антрополого-гуманістичний підхід* визначає людину як неповторну унікальну істоту, яка має невичерпні можливості для творчості, розвитку професійної самоідентифікації, особистісно-професійного зростання й розкриває гуманістичну природу, морально-естетичний вимір загальнокультурної компетентності майбутнього фахівця;

– *аксіологічний підхід* визначає орієнтацію студентів на обґрунтований вибір загальнолюдських, світоглядних, професійно-педагогічних цінностей, дозволяє формувати загальнокультурну компетентність майбутнього вчителя в контексті поєднання його особистісних смислів із культурними цінностями людини та суспільства, що виявляється в цілепокладанні майбутнього вчителя-гуманітарія, особистісно-значимій мотивації, ціннісному ставленні до себе й оточення, стимулює студентів до інтеріоризації сутнісних сил, набутого досвіду, до саморозвитку й самовдосконалення у професійній діяльності;

– *регіональний підхід* відбиває красназавчі характеристики педагогічного процесу щодо розвитку ціннісних орієнтацій, психолого-педагогічних знань, умінь,

якостей і здібностей майбутніх учителів-гуманітаріїв, а також дає можливість окреслювати коло проблем, які виникають у межах досліджуваного регіону як самостійної соціокультурної одиниці в руслі педагогічно-краєзнавчої діяльності.

Обрані методологічні підходи дозволяють урахувати зв'язок культури й освіти, взаємини людини й соціуму, здатність майбутнього вчителя до розвитку й саморозвитку, здійснення ефективної майбутньої професійної діяльності, що стало передумовою розкриття понятійно-категоріального апарату дослідження.

У другому розділі – «Теоретичні питання формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей» – схарактеризовано термінологічне поле дослідження, з'ясовано суть загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, конкретизовано зміст її структурних компонентів, розкрито функції означеної компетентності.

Проведений науковий аналіз науково-педагогічних досліджень, присвячених питанням загальної культури особистості (Т. Абдуло, О. Асмолов, М. Каган, Н. Крилова, С. Кримський, Д. Лихачов, М. Мамардашвілі), професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя (А. Барабанщиков, О. Бондаревська, В. Гриньова, І. Ісаєв, Н. Кузьміна, В. Сластьонін), компетентності фахівця (В. Антипова, В. Безруков, Н. Бібік, Е. Зеєр, І. Зимня, О. Локшина, О. Овчарук, О. Савченко, В. Сериков, А. Хуторський, С. Шишов) та загальнокультурної компетентності особистості (Т. Єжова, Т. Несвірська, Н. Русова, С. Троянська, Г. Шпиталевська М. Яковлева) засвідчив, що загальнокультурна компетентність учителя одночасно виступає категорією загальної культури й підсистемою професійної компетентності педагога, які мають тісні зв'язки між собою, а джерела перебувають у нерозривній єдності людини й культури. Саме від рівня сформованості загальної культури та професійної компетентності вчителя залежатиме рівень культури особистості, яка піддається й реагує на «окультурювання», тоді як компетентність визначає і характеризує рівень професіоналізму особистості.

Отже, розкриття суті загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей вимагає насамперед уточнення й конкретизації термінологічного поля дослідження, оскільки його провідні дефініції («загальна культура», «професійна культура», «компетентність», «професійна компетентність», «загальнокультурна компетентність» тощо) тлумачаться науковцями неоднозначно.

У процесі дослідження з'ясовано, що поняття «культура» має велику кількість визначень, що пояснюється багатогранністю й багатоаспектністю цього феномена. Як сфера людського духовного життя, культура характеризує всю життєдіяльність людини; її можна розглядати як зріз суспільного життя, характеристику рівня розвитку особистості, систему соціальних регулятивних норм, механізмів трансляції досвіду, феномен самодетермінації тощо.

Як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці сьогодні немає єдиних загальноприйнятих підходів до поділу культури за її видами. Вони є досить невизначеними, що припускає множинність варіантів означеної класифікації. У науковій літературі переважає підхід до виділення видів культури відповідно до видів людської діяльності (культура праці, дозвілля, економічна, політична, естетична, моральна тощо). За джерелами формування виділяють культуру народну

(найбільш яскраво представлена фольклором, хоча лише ним не вичерпується) та професійну.

Поняття «професійна культура» в науковому обігу зазвичай розглядається в парі з поняттям «загальна культура». Професійну культуру складає комплекс ціннісних орієнтацій, світоглядних і спеціальних знань, умінь, навичок, особистісних і професійних властивостей, володіння якими забезпечує майстерність та ефективність предметно-трудової діяльності фахівця конкретного виду праці. Отже, професійно-педагогічна культура – це діалектично інтегрована єдність педагогічних цінностей, професійних знань, умінь, якостей і способів педагогічної діяльності, що визначає професійну майстерність та соціальну активність учителя.

Загальна культура особистості – це сукупність досягнень людського суспільства, які мають бути надбанням кожної людини, незважаючи на характер її професійної діяльності. Загальна культура характеризує рівень соціального, інтелектуального й духовного розвитку індивіда та включає оволодіння людиною морально-етичним і художньо-естетичним досвідом, а також досвідом міжособистісного спілкування й соціальної взаємодії. Загальна культура людини та навколишнього світу невіддільні у своїх виявленнях, оскільки соціокультурне становлення особистості відбувається у процесі як педагогічного, так і соціального впливу, що здійснюється вчителями й соціумом. Особистість стає перед вибором власної життєвої установки, що сприяє усвідомленню значення й відстоюванню для себе самої позиції збереження й розвитку культури в собі, що спричиняє її здатність до культурної облаштованості власного життя й відповідно визначає стан особистісної поведінки й діяльності.

На підставі вивчення наукових джерел, присвячених питанням запровадження компетентнісного підходу в освіту, зокрема до підготовки майбутніх учителів (Е. Зеєр, І. Зимня, Н. Кузьміна, В. Лозова, А. Маркова, А. Хуторський, С. Шишов та ін.), констатовано, що професійна компетентність майбутнього вчителя є складною інтегрованою якістю особистості, яка зумовлює можливість здійснювати на високому рівні педагогічну діяльність, розв'язувати проблеми й завдання, що виникають у різних сферах професійної діяльності й у реальних життєвих ситуаціях, відповідно до засвоєної системи цінностей і на основі використання знань, освітнього й життєвого досвіду.

Виокремлюють різні види професійної компетентності, насамперед, ключові (загальні – міжпредметні й надпредметні) – здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуровідповідні види діяльності, ефективно розв'язуючи актуальні індивідуальні й соціальні проблеми; специфічні (предметні), що стосуються конкретного навчального предмета.

До ключових компетентностей, які має набути особистість у процесі освіти, українськими вченими (Н. Бібик, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.) віднесено такі: уміння вчитись, соціальну, загальнокультурну, здоров'язберігаючу, громадянську, підприємницьку, з інформаційних і комунікаційних технологій. Отже, загальнокультурну компетентність майбутнього вчителя слід розглядати як ключову компетентність, що має бути сформована у процесі професійної освіти.

Узагальнення теоретичних положень наукових праць (С. Зубчевська, Т. Єжова, Г. Кондратенко, Н. Конусова, Ю. Корчагіна, О. Крутенко, С. Мельник, Т. Несвітська, А. Новицька, А. Павленко, А. Твардовська, С. Троянська, Г. Шпиталевська, М. Яковлева та ін.) уможливило розкриття *загальнокультурної компетентності особистості* як єдність набутих людиною цінностей, знань, умінь, навичок, досвіду, якостей, які сприяють розширенню соціокультурного світогляду, забезпечують орієнтацію діяльності, спілкування, поведінки на взірці національної та світової культури, дозволяють використовувати культурні еталони як оцінні критерії для вирішення проблем пізнавального, світоглядного, життєвого, професійного характеру.

У розділі наголошується, що сформованість загальнокультурної компетентності має бути невід'ємною складовою професійної компетентності кожного вчителя, оскільки специфіка професії полягає в тому, що він працює з людиною, а тому його власна особистість із чіткими соціокультурними орієнтирами й засвоєними духовно-моральними цінностями є важливим і міцним «робочим інструментом». А чим досконалішим є цей інструмент, тим більш успішним буде професійний результат.

Особливо це стосується вчителя гуманітарних дисциплін, який має значні можливості для культурологічної освіти зростаючого покоління – виховання людини як носія, творця культурних цінностей. З іншого боку, саме від учителя-гуманітарія, який торкається тонкої душевної організації людини, вимагається особистісне прийняття цінностей культури – поваги до культурних традицій і злагоди між людьми, сприйняття соціальних і культурних відмінностей, здатності почути та зрозуміти інших, толерантно поводитися в широкому спектрі життєвих ситуацій. Без цього неможливий позитивний вплив на вихованців з метою вироблення в них культурно-доцільних критеріїв і морально-цінних орієнтирів життєдіяльності.

Отже, одним із провідних завдань і результатів професійної підготовки майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін має бути усвідомлення студентом того, що ефективність майбутньої професійної діяльності залежить не лише від набутих в університеті знань і вмінь, але й від сформованості загальнокультурної компетентності. Завдяки цьому відбувається специфічне професійне відбиття загальної культури особистості на сферу педагогічної діяльності.

Вище проведений науковий аналіз дозволив розкрити *загальнокультурну компетентність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей* як інтегроване особистісне утворення, складний конгломерат освітньо-культурних цінностей, знань, умінь і якостей студента, що забезпечує єдність загальної та педагогічної культури, адекватну орієнтацію в сучасному соціокультурному просторі, визначає здатність до активної професійної, соціальної та міжкультурної взаємодії з оточенням.

У розділі наголошується на тому, що загальнокультурна компетентність майбутнього вчителя – це продукт процесу навчання, але не є безпосередньо його результатом, вона є наслідком саморозвитку студента, його особистісного зростання, синтезом діяльнісного й особистісного досвіду. Таким чином, набуття майбутнім учителем загальнокультурної компетентності не лише передбачає

розвиток особистості, що зумовлює її місце в педагогічному просторі й соціумі, але і є дієвим механізмом цього процесу.

Специфіку загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін відбиває зміст структурних компонентів цієї компетентності.

Із урахуванням основних положень теорії діяльності, структури педагогічної діяльності (Л. Виготський, Н. Кузьміна, О. Леонтьєв, А. Маркова, С. Рубінштейн, В. Семиченко, В. Сластьонін) структуру загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей доцільно представити у вигляді таких взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, процесуального, особистісно-рефлексивного. Кожен із компонентів характеризується певним змістовим наповненням, що відповідає особливостям педагогічної діяльності майбутнього вчителя-гуманітарія. Так, **мотиваційно-ціннісний компонент** характеризується професійно-педагогічною спрямованістю студента на здійснення культуровідповідної діяльності та включає потреби в освоєнні культурного простору, пізнавальний інтерес до культурологічних проблем, усвідомлення значимості загальнокультурної компетентності та мотивацію до оволодіння нею, сприйняття системи індивідуальних, національних і загальнолюдських культурних ціннісних орієнтацій, цінності й самоцінності людини в процесі її окультурення й «олюднення» (І. Зязюн).

Когнітивний компонент містить сукупність психолого-педагогічних і гуманітарно-культурологічних (історичних, лінгвістичних, країнознавчих тощо) знань, що складають своєрідний фундамент загальнокультурної компетентності студентів. У дисертації подано характеристику загальнокультурних знань (знання про соціальні функції культури в житті людини й суспільства, засади формування загальної, духовно-моральної, педагогічної культури; найважливіші досягнення та специфічні особливості культури рідного краю, національної, європейської, світової науки, культури й мистецтва; знання рідної й іноземних мов, морально-етичних норм сучасної мовленнєвої культури; знання про своєрідність різних проявів культурних контекстів у різних народів і представників різних культур, основи діалогу й полілогу в гетерогенних культурних групах; про роль і значення загальнокультурної компетентності, її компоненти, напрями, форми, методи формування; про основи й функції педагогічного спілкування, толерантної поведінки, взаємодії й діалогу з представниками інших соціальних груп, культур, конфесій тощо). Творче засвоєння загальнокультурних знань сприяє глибокому теоретичному осмисленню й усвідомленню закономірностей соціокультурної та міжкультурної діяльності майбутнього вчителя.

Процесуальний компонент становить сукупність загальнокультурних умінь, основними групами яких є: *гностичні вміння* (аналіз, інтерпретація освітньо-культурних явищ, причинно-наслідкових зв'язків між ними на основі узагальнення й систематизації; системний збір інформації, орієнтація в культурному й духовному контекстах сучасного українського суспільства, неупереджене сприймання нових знань, сприйняття культурологічних проблем крізь призму власних поглядів і ставлень, виявлення творчості, варіативності у відборі способів розв'язання ситуацій загальнокультурного характеру, обґрунтоване визначення розвитку подій і

передбачуваних результатів); *організаторські вміння* (чітке визначення цілей культуровідповідної діяльності, оптимальний розподіл часу, власних сил і ресурсів, знаходження релевантних шляхів і співпраця з іншими людьми для досягнення поставлених цілей, самостійне здійснення дій у змінених або нових умовах соціокультурного простору); *комунікативні вміння* (проникнення у стан іншої людини, тобто «зчитування» невербальної інформації, яка передається співбесідником; вільне користування діалоговими формами спілкування, установлення й підтримка взаємин із людиною інших поглядів, іншими морально-естетичними цінностями, толерантне ставлення до думки опонента, виявлення доброзичливості, емпатії й тактовності); *регулятивні вміння* (контроль власної поведінки, управління негативними емоціями, підтримка позитивних емоційних виявів, прояв самовладання, терпіння, витримки в інтеркультурній взаємодії).

Особистісно-рефлексивний компонент передбачає розвиненість у студента здатності до самоспостереження, самопізнання, самоаналізу, рефлексії й саморефлексії власних учинків і дій, їх адекватну оцінку й самооцінку, внесення усвідомлених і своєчасних коректив до власної загальнокультурної діяльності. Усе це складає основу самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, самовдосконалення майбутнього вчителя, виробки ним власної світоглядної, професійної та загальнокультурної позиції.

Виокремлення у структурі загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей особистісно-рефлексивного компонента зумовлюється також необхідністю розвитку сукупності професійно-особистісних якостей, пов'язаних із культуротворчою діяльністю, а саме: *гуманності* (гуманітарне мислення, ставлення до людини як до найвищої цінності, розуміння невіддільності людини від культури, сприйняття освітнього процесу як «окультурення» особистості), *громадянськості* (особистісна позиція, що виражається в шануванні й відчутті обов'язку перед країною та її культурою, перед освітянською спільнотою й вихованцями, готовність відстоювати цінності вітчизняної культури й освіти), *моральної відповідальності* (здатність адекватно відповідати за результати власної діяльності, сумлінне дотримання морально-етичних, духовно-ціннісних норм і правил поведінки в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між людьми), *професійна мобільність* (готовність достатньо швидко пересуватися в освітньо-культурному просторі, успішно оволодівати новими освітніми технологіями, у тому числі інформаційно-комунікативними, набувати знання й уміння, яких не вистачає, для ефективної загальнокультурної діяльності), *педагогічної імпровізації* (потреба у творчому пошуку, наявність творчої уяви, натхнення й педагогічної інтуїції, артистизм і цілісність творчого потенціалу, гнучке реагування на педагогічні ситуації).

У дисертації схарактеризовано основні *функції загальнокультурної компетентності*, які відбивають розмаїтість вирішення майбутнім учителем гуманітарних спеціальностей методологічних, інноваційних, дослідницьких, дидактичних, методичних і власне загальнокультурних завдань. Так, світоглядна функція припускає використання системи поглядів, цінностей і переконань на світ у цілому та застосування їх у педагогічній діяльності, орієнтована на формування світоглядної позиції студентів, що синтезується в цілісну й завершену систему

чинників (пізнавальних, емоційно-чуттєвих, оцінних, морально-вольових) духовного світу студента. Комунікативно-культурологічна функція зумовлена необхідністю реалізації педагогічної взаємодії з учнями, як у навчально-виховному процесі, так і поза ним; на формування вмінь пошуку, перетворення й передачі інформації, що здійснюється в педагогічному спілкуванні тощо. Організаційно-методична функція спрямована на відпрацьовування й поширення відповідних процесуальних вимог, норм поведінки, які висуває сфера загальнокультурної компетентності майбутньому вчителю й відповідно з якими формується педагогічне сприймання, мислення, установки й ціннісні орієнтації, способи загальнокультурної поведінки, діяльності. Ця функція зумовлює налаштованість та адаптацію студентів до загальнокультурної та педагогічної діяльності в цілому, виступає як фактор саморозвитку, розглядаючи процес професійної самоактуалізації як продукт власної загальнокультурної творчості педагога. Контрольно-регулююча функція відображає здатність майбутнього вчителя до здійснення контролю за формуванням загальнокультурної компетентності, реалізується за допомогою різних форм, засвоєння й дотримання яких учасниками педагогічного процесу обумовлює їхню швидку адаптацію в обставинах, які склалися, та забезпечує успіх у подальшій педагогічній діяльності.

У розділі констатовано, що єдність і взаємозумовленість наведених функцій і структурних компонентів утворюють цілісну динамічну систему загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

У третьому розділі – «Науково-методична система формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей» – обґрунтовано систему формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, схарактеризовано критерії, показники й рівні її сформованості.

З опорою на результати аналізу стану професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, власний багаторічний педагогічний досвід, теоретичні засади моделювання і проектування як методи педагогічних досліджень (В. Афанасьєв, В. Беспалько, А. Дахін, В. Загвязинський, А. Капська, М. Кларін, О. Коберник, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, В. Монахов, В. Семиченко, Г. Сухобська, Є. Ямбург) обґрунтовано науково-методичну систему формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. Така система надає можливість осмислити способи й формалізувати уявлення про цілісний процес формування структурних компонентів означеної компетентності в умовах вищого педагогічного навчального закладу, відтворює мету й завдання формування досліджуваного особистісно-професійного утворення майбутнього вчителя як професійно-педагогічного феномена.

Розроблена науково-методична система формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей включає такі підсистеми: методологічно-цільову, структурно-змістову, технологічну й діагностичну (рис. 1, с. 20).

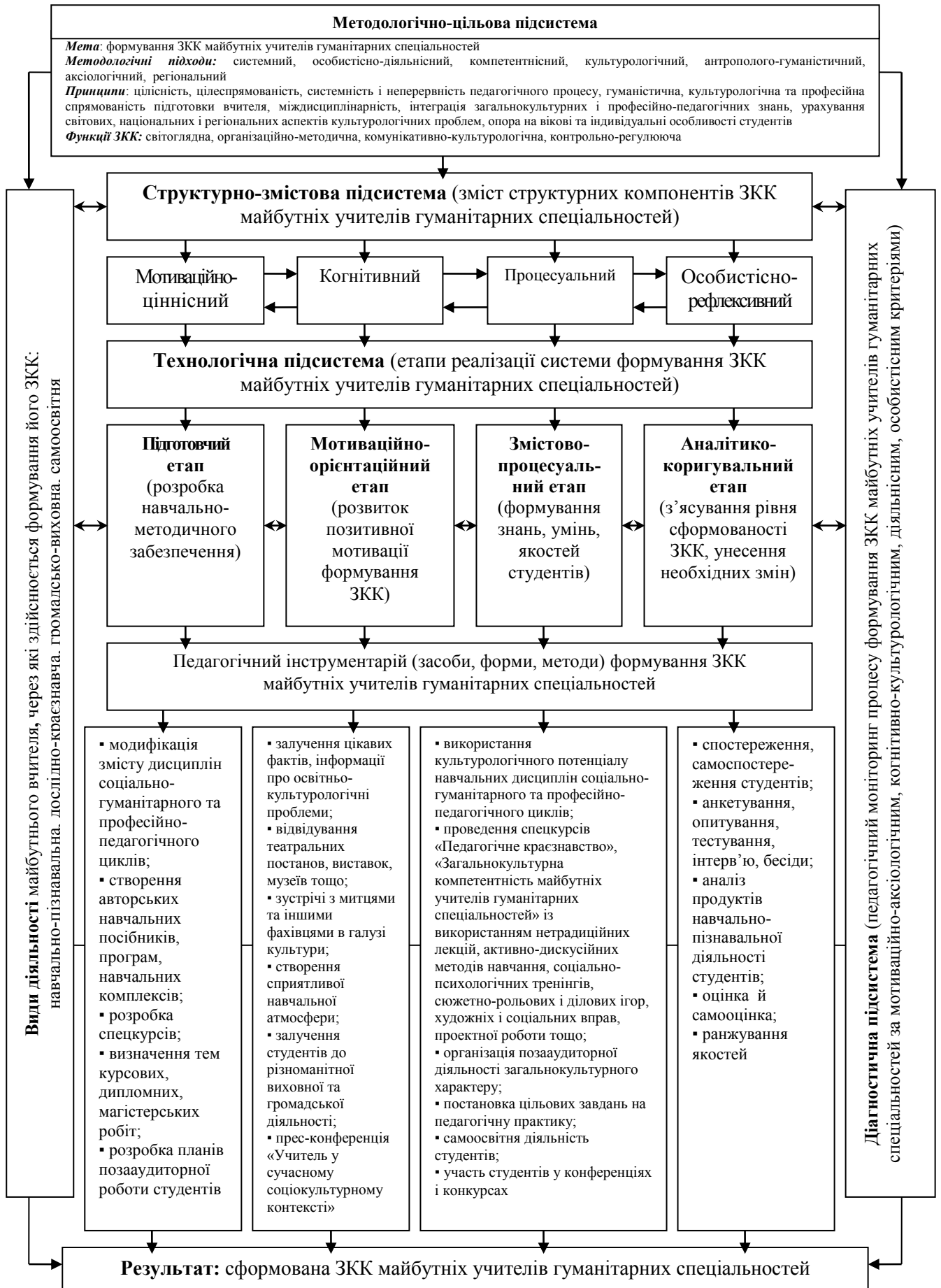

Рис. 1. Науково-методична система формування загальнокультурної компетентності (ЗКК) майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей

Системоутворювальним чинником процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей є його гуманістична спрямованість, що визначає призначення системи, наявність і доцільність підсистем й елементів у її структурі та вказує на основні характеристики об'єкта, що повинні бути відтворені в системі. Так, *методологічно-цільова підсистема* відбиває обґрунтовані в роботі методологічні підходи до дослідження обраної проблеми (системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, культурологічний, антрополого-гуманістичний, аксіологічний, регіональний), принципи (цілісність, цілеспрямованість, системність і неперервність педагогічного процесу, гуманістична, культурологічна та професійна спрямованість підготовки вчителя, міждисциплінарність, інтеграція загальнокультурних і професійно-педагогічних знань, урахування світових, національних і регіональних аспектів культурологічних проблем, опора на вікові й індивідуальні особливості студентів) формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, які синтезують у собі об'єктивність і закономірності організації педагогічного процесу професійної підготовки майбутнього вчителя та характерні риси загальнокультурної людської діяльності; функції (світоглядна, організаційно-методична, комунікативно-культурологічна, контрольна-регулююча) означеної компетентності. Визначена концептуальна основа уможливорює оптимальне досягнення мети запропонованої системи – формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

У *структурно-змістовій підсистемі* враховано внутрішню структуру, взаємозв'язок і взаємозалежність компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуальний, особистісно-рефлексивний) загальнокультурної компетентності як інтегрованого особистісного утворення, зміст яких передбачає організацію професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, орієнтовану на цілеспрямоване й узгоджене забезпечення всіх вище зазначених компонентів, тобто формування мотивації до набуття загальнокультурної компетентності, розвиток загальнокультурного світогляду, професійно-особистісних якостей, оволодіння необхідними загальнокультурними судженнями і знаннями, опанування сукупністю вмінь і навичок, наявність яких дозволяє здійснювати педагогічну діяльність із позиції загальної культури та професійної компетентності.

Технологічна підсистема включає відповідні технологічні заходи, спрямовані на реалізацію мети, закладеної в методологічно-цільовій підсистемі, що передбачає формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей за такими етапами:

- підготовчий етап, який забезпечує проектування та розробку науково-методичного забезпечення формування досліджуваного феномену;
- мотиваційно-орієнтаційний етап, мета й завдання якого полягають в актуалізації ролі й значення загальнокультурної компетентності для майбутньої професійної діяльності студентів, розвитку інтересу і стимулюванні позитивної мотивації набуття означеної компетентності;
- змістово-процесуальний етап спрямований на формування всіх компонентів загальнокультурної компетентності – сукупності загальнокультурних знань і вмінь, розвиток відповідних професійних й особистісних якостей, набуття досвіду

загальнокультурної діяльності, чому сприяє залучення студентів до різних видів (навчально-пізнавальна, дослідно-краєзнавча, громадсько-виховна, самоосвітня тощо) діяльності;

– аналітико-коригувальний етап передбачає аналіз, оцінку й самооцінку здобутих результатів щодо сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, а також внесення необхідних коректив у процес її формування.

У розділі обґрунтовано педагогічний інструментарій (засоби, форми, методи) для забезпечення кожного з визначених технологічних етапів.

Із метою виявлення динаміки рівнів сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у систему її формування включено *діагностичну підсистему*, що передбачає здійснення педагогічного моніторингу.

У сучасній психолого-педагогічній науці (О. Абдуліна, В. Андреев, А. Белкін, С. Воровщиков, Т. Лукіна, В. Лунячек, О. Ляшенко, О. Майоров, Л. Мойсеева, М. Поташник, Д. Татьянченко, І. Шимків, В. Якунін та ін.) поняття «педагогічний моніторинг» трактується по-різному, зокрема як система контрольних і діагностичних заходів, що забезпечують контроль динаміки засвоєння тими, хто вчиться, освітнього матеріалу й коригування цього процесу (В. Кальней, С. Шишов); узагальнене, комплексне оцінювання ефективності функціонування всієї системи освіти на основі системного аналізу всіх факторів (Н. Локшина).

У контексті даного дослідження поділяємо думку науковців (Д. Матрос, Н. Мельникова, Д. Полев), відповідно до якої моніторинг у педагогічній сфері розглядається як система організації збирання, збереження, опрацювання й подальшого поширення інформації про функціонування певної педагогічної системи, що забезпечує неперервне відстеження її стану та прогнозування подальшого розвитку.

Отже, педагогічний моніторинг процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей – це безперервне відстеження його перебігу, аналіз результатів у зв'язку зі шляхами та способами їх досягнення, виявлення тенденцій, динаміки результатів і змін, уточнення цілей, програми коригування та прогнозування подальшого вдосконалення цього процесу.

Уточнено діагностико-критеріальну основу педагогічного моніторингу, яку становлять такі критерії й показники сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей: *мотиваційно-аксіологічний критерій* (стійкість пізнавального інтересу до освітньо-культурних проблем, позитивний характер мотивації до розвитку загальнокультурної компетентності); *когнітивно-культурологічний критерій* (повнота загальнокультурних знань і характер їх засвоєння – творчий, реконструктивний, репродуктивний); *діяльнісний критерій* (сформованість сукупності загальнокультурних умінь – гностичних, організаторських, комунікативних, регулятивних, рефлексивних); *особистісний критерій* (розвиненість особистісно-професійних якостей – гуманності, громадянськості, моральної відповідальності, професійної мобільності, педагогічної імпровізації). Залежно від прояву сукупності визначених показників сформованість загальнокультурної компетентності студентів

диференціюється в поданих у дисертації рівнях: продуктивному, достатньому, елементарному.

Схарактеризовано такі напрями моніторингу процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей: підготовчо-стимулювальний, діагностико-прогнозувальний, інформаційно-розвивальний, коригувально-удосконалювальний. Установлено взаємозв'язок між компонентами загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей та напрямками моніторингу.

Отже, представлена науково-методична система формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей характеризується такими ознаками: структурою – певною сукупністю елементів (підсистем), які є системостворювальними одиницями; цілісністю, що об'єднує всі елементи й відображає характер їх зв'язків і взаємодії; ієрархічністю – організацією вертикальної взаємодії елементів системи; спрямованістю, що полягає в регулюванні діяльності згідно з висунутою метою. Розроблена система адекватно відповідає змісту формування загальної культури та професійної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей.

У четвертому розділі – «Експериментальна перевірка ефективності науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей» – розкрито питання підготовки і проведення педагогічного експерименту, представлено навчально-методичне забезпечення й педагогічний інструментарій формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, проаналізовано результати педагогічного експерименту.

Мета педагогічного експерименту полягала в перевірці висунутої гіпотези, об'єктивності теоретичних висновків, дієвості й ефективності обґрунтованої науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. У експерименті, організованому на базі Бердянського державного педагогічного університету, брали участь студенти гуманітарно-економічного факультету, факультетів філології і соціальних комунікацій, психолого-педагогічної освіти та мистецтв. Експеримент проводився у природних умовах, не порушуючи логіки й ходу навчально-виховного процесу. На констатувальному етапі відповідно до визначених критеріїв і показників була проведена діагностика вихідного рівня сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. До формувального етапу відповідно до програми експерименту було залучено дві групи: експериментальну ЕГ (374 осіб) та контрольну КГ (371 осіб).

Формування загальнокультурної компетентності студентів здійснювалося поетапно – у ході підготовчого, мотиваційно-орієнтаційного, змістово-процесуального й аналітико-коригувального етапів. Так, *підготовчий етап* спрямовувався на проектування й розробку науково-методичного забезпечення формування досліджуваної якості, а саме:

– модифікація змісту навчальних програм дисциплін соціально-гуманітарного («Філософія», «Історія України», «Етика та естетика», «Історія української культури», «Культурологія», «Українська література», «Сучасна зарубіжна

література») та професійно-педагогічного («Психологія», «Вступ до фаху», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Правовиховна робота в закладах освіти», «Вища освіта і Болонський процес») циклів на основі дидактично обґрунтованих схем уведення загальнокультурного складника (забезпечення оптимального обсягу загальнокультурних знань із урахуванням міждисциплінарних зв'язків, наступності й цілісності їх подачі).

У розділі детально розкрито зміст навчальних блоків, елементів-доповнень, а також характер зроблених при вивченні конкретної навчальної дисципліни акцентів, пов'язаних із питаннями розуміння ролі культурної спадщини, набуття знань і досвіду засвоєння культурного простору;

– розробка авторських навчальних посібників («Педагогічне краєзнавство», «Загальнокультурна компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей»), конструювання яких орієнтувалося на забезпечення поглибленого й диференційованого загальнокультурного змісту. Логіка розгортання змісту посібників передбачала розгляд основ світової та національної культури, духовних і морально-етичних основ життя людини, ролі культурної спадщини для безпеки життєдіяльності в системі «людина – суспільство – природа», безпечну взаємодію в полікультурному просторі, місії вчителя як носія і творця культури, значимість його загальнокультурної компетентності як важливої складової професіоналізму, чинника педагогічної майстерності та творчості;

– підготовка авторських програм спецкурсів «Педагогічне краєзнавство», «Загальнокультурна компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей», що спрямовані на інтеграцію загальних і спеціальних загальнокультурних і педагогічно-краєзнавчих знань, передбачали виключення дублювання навчальної інформації, яку студенти отримували під час вивчення предметів соціально-гуманітарного та професійно-педагогічного циклів. До цих навчальних дисциплін було розроблено інтегровані навчально-методичні комплекси, що включали типові матеріали (тексти лекцій і мультимедійна підтримка, методичні рекомендації до проведення практичних і семінарських занять; тренінги, завдання для самостійної й індивідуальної роботи, навчально-дослідні завдання загальнокультурного характеру на педагогічні практики, методичні рекомендації до їх виконання; проблематика науково-дослідної роботи й теми курсових, дипломних і магістерських робіт; комплексні завдання до тестів для поточного, тематичного й підсумкового контролю та самоконтролю; список рекомендованої літератури; критерії оцінювання знань із дисциплін);

– складання планів участі студентів у виховній і громадській роботі, їх обговорення й погодження з кураторами, кафедрами, деканатами, закладами культури, громадськими організаціями тощо.

Головною метою *мотиваційно-орієнтаційного етапу* було формування педагогічної спрямованості студентів експериментальної групи на майбутню загальнокультурну професійну діяльність. На розвиток пізнавальних інтересів, позитивної мотивації на набуття досвіду засвоєння культурного простору було спрямовано: застосування в навчальному матеріалі цікавих фактів з історії й сьогодення вітчизняної та світової культур, інформації про сучасні тенденції, найважливіші явища та процеси наукової та культурної галузей, про культурологічні

проблеми освіти (ціннісні орієнтації сучасної молоді, роль культурних традицій у становленні особистості, корпоративна культура школи або університету тощо); відвідування й обговорення театральних постановок, музеїв, виставок; зустрічі з митцями (художниками, акторами, письменниками, поетами) та іншими фахівцями в галузі культури (краєзнавцями, працівниками бібліотек і засобів масової інформації); створення сприятливого психоемоційного клімату занять, заохочення навчальних досягнень (створення ситуації успіху, віра в пізнавальні можливості студентів).

Формуванню ціннісного ставлення, розвитку потреби студентів в узгодженні власної поведінки й діяльності зі загальноприйнятими моральними нормами й культурними цінностями сприяло залучення майбутнього вчителя до спеціально організованої роботи практичної спрямованості, а саме: екскурсійної (організація та проведення екскурсій, складання маршруту екскурсій – ознайомлення з історичними пам'ятками, архітектурними будівлями, історичними подіями, що відбувалися в них; опис музейних експозицій, оформлення портфоліо екскурсовода для групи дітей певного віку); архівно-дослідної (робота в архівах музеїв міста, області, добір архівного музейного матеріалу для проведення екскурсій, складання карт і робота з ними); роботи в міських та університетських бібліотеках (збір даних та оформлення картотек із краєзнавства, що мають педагогічно-краєзнавчу спрямованість; складання календарів персоналій і пам'ятних дат досліджуваного регіону тощо); громадсько-корисної (проведення й організація культурно-виховних заходів, перформенсів до Міжнародного дня музеїв, Дня міста, Дня студента, Дня захисту дітей, Дня вчителя, Дня матері; святкових вечорів для дітей-сиріт, а також дітей, які потребують особливого догляду, учителів-ветеранів тощо).

Підведенню підсумків вище зазначеної діяльності була присвячена прес-конференція «Учитель у сучасному соціокультурному контексті», на якій студенти виступили з доповідями. Аналіз виступів засвідчив, що проведена робота сприяла активізації майбутнього вчителя, стимулювала мотиваційні чинники, необхідні для засвоєння ним освітньо-культурного простору.

Змістово-процесуальний етап був спрямований на формування всіх компонентів загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Особливу значимість для розуміння культури як форми людського існування, входження у світовий культурний простір мало вивчення предметів соціально-гуманітарного («Філософія» (I курс), «Історія України» (I–III курси), «Етика та естетика» (II курс), «Історія української культури» (II–IV курси), «Культурологія» (IV курс), «Українська література» (V курс), «Сучасна зарубіжна література» (V курс)) та професійно-педагогічного («Психологія» (II–III курси), «Вступ до фаху» (I курс), «Педагогіка» (II курс), «Основи педагогічної майстерності» (III курс), «Правовиховна робота в закладах освіти» (IV курс), «Вища освіта і Болонський процес») (V курс)) циклів (основні напрями засвоєння загальнокультурних знань у вивченні цих дисциплін відбито в таблиці 4.1 дисертації).

Оволодінню знаннями про культуру рідного краю (Північного Приазов'я) сприяло запровадження у професійну підготовку майбутнього вчителя спецкурсу «Педагогічне краєзнавство» (IV курс). Логіка цієї навчальної дисципліни

передбачала вивчення таких основних аспектів, як: історія, топоніміка, топографія, етнографія, мистецтво, освіта рідного краю; полікультурні особливості Північно-Приазовського регіону; діяльність видатних діячів культури й освіти, їх внесок у розвиток краєзнавства; освітні традиції та відомості про освітян краю; виховні традиції народів (греки, вірмени, євреї, росіяни, українці, німці, болгари) регіону; методи дослідження соціокультурних явищ; підходи до вивчення й інтерпретації явищ у педагогічному краєзнавстві; організація власної краєзнавчої діяльності з урахуванням специфіки своєї малої Батьківщини; особливості професійної підготовки вчителя і формування духовних потреб учнів засобами педагогічного краєзнавства.

На узагальнення й систематизацію загальнокультурних знань студентів спрямовувалося проведення спецкурсу «Загальнокультурна компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей» (V–VI курси). Ефективному засвоєнню знань сприяло проведення нетрадиційних лекцій (проблемно-розвивальна лекція, лекція-консультація, лекція з помилками, бінарна лекція, лекція-дискусія), що дозволяло майбутньому вчителю більш активно сприймати навчальну інформацію, осмислювати культурологічні проблеми з різних позицій, усвідомлювати специфіку власної діяльності в контексті полікультурності та міжкультурної взаємодії.

Розвиток загальнокультурних умінь і якостей майбутнього вчителя здійснювався на практичних заняттях із спецсемінару із залученням форм і методів, спрямованих на партнерську взаємодію й інтерактивність навчання.

Так, активізації творчого потенціалу студентів, спонуканню їх до більш глибокого проникнення до суті освітньо-культурних явищ сприяло проведення тематичних дискусій («Ідеї формування загальної культури особистості у спадщині педагогів-класиків», «Розвиток духовності майбутнього вчителя-гуманітарія», «Роль мистецтва в житті людини, особистості, учителя», «Самореалізація особистості у педагогічній діяльності»), диспутів («Актуальність педагогічної професії сьогодні», «Мета життя педагога – формування духовних потреб особистості чи філософія споживання?», «Філософія освіти XXI століття. Чи потрібна зміна парадигми навчання», «Духовність учителя – це стан внутрішньої свободи чи філософія життя?»), дебатів («Професія вчителя: самопожертва чи покликання?», «Чи актуальна музейна педагогіка?»), «мозкового штурму» («Учитель – людина культури»), засідань «круглого столу» («Педагогічна культура майбутнього вчителя-гуманітарія», «Історико-культурне надбання як складова загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя-гуманітарія», «Гуманістична спрямованість на розвиток учнів – фактор формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя»).

Важливе значення в роботі зі студентами мало індивідуальне та групове моделювання, програвання педагогічних ситуацій, які мали загальнокультурний зміст, проведення ділових («Виховання турботою», «Створення ситуації успіху в школі й дома», «Педагогічна просвіта батьків») і рольових («Родинні цінності», «Театр одного актора», «Відвідування музейної експозиції») ігор, що проектували майбутню професійну діяльність, ставили майбутнього педагога в різні соціальні позиції (консультант, учитель, учень, батьки, організатор діяльності інших людей

тощо). Це вимагало від студентів цільової орієнтації, осмисленого підходу до міжособистісної взаємодії в умовах, наближених до майбутньої професійної діяльності, а отже, сприяло розвитку вмінь доцільно організовувати, регулювати й корегувати власну діяльність і тим самим стимулювало розвиток особистості майбутнього вчителя.

Засвоєння етичних чеснот і правил, розвиток у майбутнього вчителя естетичних почуттів і уподобань, поглиблення його душевного сприйняття стимулювало використання на заняттях мистецьких елементів («поетичні хвилинки», читання прозових уривків, знайомство й аналіз картин різних художників тощо), написання есе («Педагогічні якості вчителя», «Мої судження про особистісно-ціннісні орієнтації майбутнього вчителя», «Учитель – носій і творець культури», «Творчість вчителя – необхідність чи данина моді?» «Загальнокультурна компетентність у життєтворчості майбутнього вчителя-гуманітарія»).

Соціально-педагогічні тренінги спрямовувалися на формування комунікативних умінь і навичок («Педагогічне спілкування», «Подолання педагогічних конфліктів») студентів, їхньої здатності до самопізнання, самоідентифікації й саморефлексії («Самопрезентація», «Модель внутрішньої культури особистості», «Педагогічна рефлексія»).

Особливу значимість мала проектна робота «Особистісні та професійні якості майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей», у межах якої студенти в невеликих навчальних мікрогрупах (5–7 осіб) здійснювали дослідження через такі основні кроки: постановка проблеми; збір, оброблення, аналіз інформації; визначення шляхів розв'язання проблеми; розподіл обов'язків між учасниками проекту; робота над його виконанням та оформленням; захист-презентація результатів (створення ілюстративних матеріалів, ігрове моделювання). Це передбачало організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії, «міжгруповий діалог», аналіз і самоаналіз, оцінку й самооцінку, рефлексію та саморефлексію власної діяльності. Така робота спонукала студентів до постійного пошуку оптимальних моделей поведінки на основі толерантності, взаєморозуміння, співпраці, дозволяла майбутньому вчителю проявляти елементи творчості («внутрішнє перевтілення» за К. Станіславським), а отже, сприяла розвитку й саморозвитку майбутнього вчителя, його особистісних і професійних якостей.

Для набуття майбутнім учителем загальнокультурної компетентності високу цінність мала організація його самоосвітньої роботи, з огляду на що студентам надавалися рекомендації та допомога при складанні програми самоосвітньої роботи (перелік літератури для опрацювання; форми, терміни й передбачувані результати – опис досвіду, підготовка звіту або доповіді на науково-практичній конференції, семінари, матеріалів для участі в конкурсах студентських наукових робіт тощо). Самоосвітня робота також передбачала добір педагогічних ситуацій загальнокультурного характеру в науково-методичних джерелах та з власного досвіду, ведення щоденника «Самоосвітній маршрут студента», що загалом уможливило підвищення рівня аналізу й осмислення культурологічних проблем, розвиток здатності майбутнього вчителя до засвоєння культуротворчого досвіду.

На професійно-особистісне зростання майбутніх учителів позитивно впливала й постановка цільових завдань під час педагогічних практик, які спрямовували

студентів на конкретну роботу з апробації набутих знань і досвіду та містили такі види діяльності: аналіз корпоративної культури навчального закладу; ознайомлення зі станом загальнокультурної та краєзнавчої роботи школи та класу, складання на цій основі індивідуального плану роботи на весь період практики, а також розгорнутих планів-конспектів уроків; проведення уроків із залученням загальнокультурного й педагогічно-краєзнавчого матеріалу; підготовка сценаріїв і самостійне проведення загальнокультурних виховних заходів; ознайомлення з досвідом проведення уроків і заходів досвідченими вчителями, їх аналіз й обговорення; вивчення характеру взаємодії педагогів з учнями й учнів між собою; виявлення «точок напруження й конфліктності»; самостереження й самоаналіз власного стилю спілкування з педагогічним і учнівським колективами; проведення бесід з учнями на теми «Безпечна взаємодія в полікультурному просторі», «Майбутня професія – дзеркало особистості», «Мої життєві орієнтири», під час яких школярі мали можливість обговорити широке коло проблем життєдіяльності, професійного вибору, самовизначення тощо.

Аналітико-коригувальний етап передбачав аналіз й оцінку сформованості компонентів загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей за визначеними показниками та критеріями з метою корегування отриманих результатів, унесення необхідних змін.

Аналіз результатів проведеного експерименту засвідчив успішність роботи з формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, що представлено в таблиці (на с.28-29).

Таблиця
Результати експериментальної перевірки системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (приріст у %)

Критерії та показники	Групи	
	ЕГ (374 особи)	КГ (371 особа)
1	2	3
Мотиваційно-аксіологічний критерій (за результатами анкетування):		
■ <i>інтерес до освітньо-культурних проблем:</i>		
• стійкий (прагнення проникнути в суть освітньо-культурних проблем, сприйняття їх з позиції вимог професійної компетентності, наявність бажання і творчий підхід до їх вирішення, активна й зацікавлена участь у професійному самовдосконаленні);	14,71	5,66
• ситуативний (обмежений інтерес до освітньо-культурних проблем, потреба зовнішнього поштовху для їх глибшого пізнання, виявлення епізодичної зацікавленості процесом удосконалення власної професійності);	3,74	1,89
• відсутність інтересу (незацікавленість у пізнанні суті освітньо-культурних проблем, явне або приховане небажання підвищувати свій професійний рівень);	-18,45	-7,55
■ <i>мотивація до розвитку загальнокультурної компетентності:</i>		
• позитивна (переважання ціннісної мотивації до набуття загальнокультурної компетентності, виявлення активності та творчості у процесі оволодіння нею);	11,76	2,96
• нейтральна (сприйняття важливості набуття загальнокультурної компетентності, але в умовах конкретної ситуації, як правило, пов'язаної із зовнішніми стимулами);	4,81	3,23
• негативна (неусвідомленість значення й ролі загальнокультурної компетентності, відсутність у мотивах діяльності професійної спрямованості на її формування)	-16,58	-6,20
Когнітивно-культурологічний критерій (за даними виконання дидактичних тестів):		
■ <i>повнота загальнокультурних знань</i> – кількість програмних знань про досліджуваний об'єкт	12,57	1,35

1	2	3
<p>■ <i>характер засвоєння знань:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • творчий (наявність усвідомлених і систематичних загальнокультурних знань, вільна і творча їх інтерпретація, глибока обізнаність у культурологічній галузі, здатність відкривати невідомі сторони об'єктів, відчуття проблеми, оригінальність висновків); 	6,12	1,08
<ul style="list-style-type: none"> • реконструктивний (володіння основними знаннями, частина з яких вільно інтерпретується, уміння виконувати послідовні навчальні дії, запам'ятовувати й відтворювати необхідну інформацію, володіння знаннями про методи і способи реконструктивної діяльності); 	6,03	-0,27
<ul style="list-style-type: none"> • репродуктивний (засвоєння певної частини елементарних загальнокультурних знань без творчого їх переосмислення й перенесення у практичну площину, обмежений загальнокультурний світогляд, несформованість знань про методи пізнання і способи діяльності, відтворення готових знань) 	-12,15	0,81
<p>Діяльнісний критерій – сформованість загальнокультурних умінь (за результатами вирішення педагогічних ситуацій і діагностичних тестів):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>гностичні</i> (аналіз, інтерпретація освітньо-культурних явищ, причинно-наслідкових зв'язків між ними на основі узагальнення й систематизації; системний збір інформації, орієнтація в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства, неупереджене сприймання нових знань, сприйняття культурологічних проблем крізь призму власних поглядів і ставлень, виявлення творчості, варіативності у відборі способів розв'язання ситуацій загальнокультурного характеру, обґрунтоване визначення розвитку подій і передбачуваних результатів); 	18,72	6,74
<ul style="list-style-type: none"> • <i>організаторські</i> (чітке визначення цілей культуровідповідної діяльності, оптимальний розподіл часу, власних сил і ресурсів, знаходження релевантних шляхів і співпраця з іншими людьми для досягнення поставлених цілей, самостійне здійснення дій у змінених або нових умовах соціокультурного простору); 	26,20	23,99
<ul style="list-style-type: none"> • <i>комунікативні</i> (проникнення у стан іншої людини, «зчитування» невербальної інформації, яка передається співбесідником; вільне користування діалоговими формами спілкування, установлення й підтримка взаємин із людиною інших поглядів, виявлення доброзичливості, емпатії й тактовності); 	19,25	12,40
<ul style="list-style-type: none"> • <i>регулятивні</i> (контроль власної поведінки, управління негативними емоціями, підтримка позитивних емоційних виявів, прояви самовладання, терпіння, витримки в інтеркультурній взаємодії); 	21,66	12,94
<ul style="list-style-type: none"> • <i>рефлексивні</i> (аналіз, самоаналіз, оцінка, самооцінка, рефлексія, саморефлексія та корекція результатів власних дій і вчинків для вдосконалення діяльності) 	25,40	12,94
<p>Особистісний критерій – розвиненість особистісно-професійних якостей (на основі самооцінки й оцінки студентів один одним та створення педагогічних ситуацій)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>гуманність</i> (гуманітарне мислення, ставлення до людини як до найвищої цінності, розуміння невіддільності людини від культури, сприйняття освітнього процесу як «окультурення» особистості); 	24,33	12,40
<ul style="list-style-type: none"> • <i>громадянськість</i> (шанування й відчуття обов'язку перед країною й її культурою, освітянською спільнотою й вихованцями, готовність відстоювати цінності вітчизняної культури й освіти); 	21,39	8,36
<ul style="list-style-type: none"> • <i>моральна відповідальність</i> (здатність адекватно відповідати за результати власної діяльності, сумлінне дотримання морально-етичних, духовно-ціннісних норм і правил поведінки в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між людьми); 	17,65	8,63
<ul style="list-style-type: none"> • <i>професійна мобільність</i> (швидке пересування в освітньо-культурному просторі, успішне оволодіння новими освітніми технологіями, зокрема інформаційно-комунікативними, здатність набувати знання й уміння, яких не вистачає, для ефективної загальнокультурної діяльності); 	29,68	23,18
<ul style="list-style-type: none"> • <i>педагогічна імпровізація</i> (творча уява, наявність педагогічної інтуїції, артистизм, гнучке реагування на педагогічні ситуації) 	29,95	6,47

Отримані результати дають підставу вважати, що запропонована науково-методична система формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей була правильною, поставлена мета досягнута, завдання виконані. Реалізація системи позитивно вплинула на сформованість мотиваційно-ціннісного, когнітивного, процесуального, особистісно-рефлексивного структурних компонентів досліджуваного феномена.

Достовірність отриманих експериментальних даних підтверджено методами математичної статистики (використання параметричного критерію Пірсона).

ВИСНОВКИ

У дисертації в методологічному, теоретичному, практичному і технологічному аспектах наведено узагальнення й нове вирішення наукової проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у процесі професійної підготовки педагога як «людини культури», носія і творця культури, що, у свою чергу, вимагає сприйняття студентами національних і загальнолюдських цінностей, засвоєння вітчизняної та світової культурної спадщини, розвитку здатності адекватно орієнтуватися в освітньо-культурному просторі.

1. Аналіз генези ідей формування загальнокультурної компетентності особистості засвідчив, що їх витoki (без використання цього терміну) сягають у філософію античних часів (Піфагор, Демокрит, Сократ, Платон, Гіппократ, Аристотель), Середньовіччя (Ф. Аквінський, А. Боецій, М. Пселл), епохи Відродження (М. Монтень, Ф. Рабле, Е. Роттердамський, В. де Фельтре), класичну педагогіку (Я. Коменський, Й. Герbart, А. Дістервег та ін.).

У вітчизняній педагогіці витoki ідей загальнокультурної компетентності особистості пов'язані з впливом християнського вчення, традиціями родинного й козацького виховання, навчанням у братських школах і діяльністю Києво-Могилянській академії (формування національної свідомості, патріотичних почуттів, громадянської відповідальності, прилучення молоді до загальної європейської освіти й культури), філософським осмисленням освіти Г. Сковородою (визначення мети виховання як самопізнання й самовдосконалення людини), доробком К. Ушинського (розвиток моральної вихованості особистості, її громадянської позиції, гуманізму, чесності, відповідальності, власної гідності тощо), внеском В. Сухомлинського (обґрунтування складових педагогічної культури вчителя, шляхів її вдосконалення тощо).

2. Схарактеризовано методолого-теоретичні основи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, які ґрунтуються на системному, особистісно-діяльнісному, компетентнісному, культурологічному, антрополого-гуманістичному, аксіологічному, регіональному підходах; принципи (цілісність, цілеспрямованість, системність і неперервність педагогічного процесу, гуманістична, культурологічна та професійна спрямованість підготовки вчителя, міждисциплінарність, інтеграція загальнокультурних і професійно-педагогічних знань, урахування світових, національних і регіональних аспектів культурологічних проблем, опора на вікові й індивідуальні особливості студентів) формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, що синтезують у

собі об'єктивність, закономірності організації педагогічного процесу професійної підготовки майбутнього вчителя й характерні риси загальнокультурної людської діяльності.

3. Узагальнення підходів до загальної культури особистості, професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя, компетентності майбутнього фахівця, зокрема його загальнокультурної компетентності, дозволило розкрити загальнокультурну компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як інтегроване особистісне утворення, складний конгломерат освітньо-культурних цінностей, знань, умінь і якостей студента, що забезпечує єдність загальної та педагогічної культури, адекватну орієнтацію в сучасному соціокультурному просторі, визначає здатність до активної професійної, соціальної та міжкультурної взаємодії з оточенням.

Загальнокультурна компетентність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей є не лише продуктом процесу навчання, а й наслідком саморозвитку студента, його особистісного зростання, синтезом діяльнісного й особистісного досвіду, що зумовлює місце майбутнього фахівця в освітньо-культурному просторі й соціумі.

Структуру загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей представлено у вигляді взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, процесуального, особистісно-рефлексивного, кожен із яких характеризується певним змістовим наповненням, що відповідає особливостям педагогічної діяльності майбутнього вчителя-гуманітарія. Динаміка розвитку цих компонентів залежить від цілеспрямованості й інтенсивності педагогічного впливу на кожний із них у процесі формування, створення відповідного психоемоційного клімату, урахування індивідуальних особливостей, потреб, інтересів, прагнень, життєвого й освітнього досвіду майбутнього вчителя.

Схарактеризовано основні функції (світоглядна, комунікативно-культурологічна, організаційно-методична, контрольна-регулююча) загальнокультурної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей.

4. Теоретично обґрунтовано науково-методичну систему формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, яка включає такі підсистеми: методологічно-цільову (визначає мету, концептуальні засади, принципи формування загальнокультурної компетентності); структурно-змістову (розкриває зміст структурних компонентів загальнокультурної компетентності); технологічну (висвітлює реалізацію процесу формування загальнокультурної компетентності студентів на підготовчому, мотиваційно-орієнтаційному, змістово-процесуальному й аналітико-коригувальному етапах); діагностичну (передбачає здійснення педагогічного моніторингу формування досліджуваної якості).

5. Уточнено критерії й показники сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, що логічно співвідносяться зі структурою означеної компетентності, а саме: мотиваційно-аксіологічний критерій (стійкість пізнавального інтересу до освітньо-культурних проблем, позитивний характер мотивації до розвитку загальнокультурної компетентності); когнітивно-культурологічний критерій (повнота

загальнокультурних знань і характер їх засвоєння – творчий, реконструктивний, репродуктивний); діяльнісний критерій (сформованість сукупності загальнокультурних умінь – гностичних, організаторських, комунікативних, регулятивних, рефлексивних); особистісний критерій (розвиненість особистісно-професійних якостей – гуманності, громадянськості, моральної відповідальності, професійної мобільності, педагогічної імпровізації). Залежно від прояву сукупності визначених показників сформованість загальнокультурної компетентності студентів диференціюється на продуктивному, достатньому, елементарному рівнях.

6. Розроблено навчально-методичне забезпечення (навчальні посібники, програми навчальних дисциплін, авторські спецкурси, навчально-методичні комплекси) формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Експериментально доведено позитивний вплив визначеної науково-методичної системи на формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного, процесуального й особистісно-рефлексивного компонентів загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, що підтвердило висунуту в дослідженні гіпотезу.

Установлено, що в результаті проведення педагогічного експерименту сформованість загальнокультурної компетентності на продуктивному й достатньому рівнях виявили 75,63% студентів експериментальної групи, 62,37% – контрольної групи (до експерименту відповідно 61,26 і 55,67%), що пояснюється ефективністю впровадження розробленої системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. Це сприяло усвідомленню значимості набуття загальнокультурної компетентності для професійної діяльності й особистісного життя, дозволило забезпечити ґрунтовне засвоєння студентами сукупності загальнокультурних знань і вмінь, забезпечило активізацію саморуху, спрямованого на розвиток професійно-особистісних якостей.

За результатами експерименту виявлено ефективні форми й методи організації навчально-пізнавальної (проблемно-розвивальні, активно-дискусійні, ігрові, тренінгові, проектні тощо), дослідно-краєзнавчої (проведення екскурсій, робота в архівах, музеях, бібліотеках тощо), громадсько-виховної (організація й участь у культурно-мистецьких заходах, перформенсах тощо), самоосвітньої (складання програми самоосвіти, добір педагогічних ситуацій загальнокультурного характеру, ведення щоденника «Самоосвітній маршрут студента» тощо) діяльності студентів, спрямованої на формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективу дослідження вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, визначенні співвідношення та взаємодії загальнокультурної компетентності з іншими видами професійної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, вивченні питань спільної діяльності педагогічних університетів і загальноосвітніх навчальних закладів з метою підвищення рівня загальнокультурної компетентності вчителів-гуманітаріїв.

Список опублікованих праць за темою роботи

І. Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Шумілова І. Ф. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей: теорія та практика : монографія / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2016. – 544 с.
2. Шумілова І. Ф. Функції професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін // Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності : монографія / І. Ф. Шумілова, І. А. Зязюн, Г. Г. Філіпчук, О. М. Отич та ін. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2013. – С. 175–188.
3. Шумілова І. Ф. Соціально-економічні проблеми просторового розвитку : монографія / І. Ф. Шумілова, А. А. Жигір, Ю. Д. Костін, О. П. Корда та ін. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2015. – С. 210–214.
4. Шумілова І. Ф. Управління виховною роботою як фактор формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей // Управління освітою: рефлексивний підхід : монографія / І. Ф. Шумілова, М. В. Елькін, С. Г. Немченко, О. М. Старокожко та ін. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2016. – С. 479–542.
5. Шумілова І. Ф. Педагогічне краєзнавство : навчальний посібник / І. Ф. Шумілова. – Донецьк : ЛАНДОН-ХХІ, 2012. – 327 с.
6. Шумілова І. Ф. Загальнокультурна компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей : навчальний посібник / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2016. – 192 с.
7. Шумілова І. Ф. Управління самостійною роботою студентів засобами педагогічного краєзнавства / І. Ф. Шумілова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки: Реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 28. – С. 330–335.
8. Шумілова І. Ф. Роль педагогічного краєзнавства у формуванні духовності майбутнього вчителя / І. Ф. Шумілова // Психолого-педагогічні проблеми сільських шкіл : зб. наук. пр. – Умань : ПП Жовтий О. О. – 2011. – Вип. 38. – С. 33–43.
9. Шумілова І. Ф. Шляхи емоційного впливу на виховання учнів під час підготовки майбутнього вчителя / І. Ф. Шумілова // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. пр. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. – Вип. 25. – С. 203 – 215.
10. Шумілова І. Ф. Роль емоційного фактора у формуванні професійної культури майбутнього вчителя / І. Ф. Шумілова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ: БДПУ, 2008. – № 3, Ч. 2. – С. 142–147.
11. Шумілова І. Ф. Минимизация угроз регрессии национального образования / И. Ф. Шумилова, В. В. Крыжко, В. И. Паскарь // Известия академии педагогических и социальных наук. – Москва: НПО «Модэк», 2011. – Т. XV, Ч.1. – С. 52–59.
12. Шумілова І. Ф. Організація пошуково-дослідної діяльності студентів у вивченні курсу «Педагогічне краєзнавство» / І. Ф. Шумілова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 42. – С. 58–64.

13. Шумілова І. Ф. Підготовка майбутнього вчителя до керівництва педагогічно-краєзнавчою діяльністю учнів / І. Ф. Шумілова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2013. – Вип. 28 (81). – С. 366–372.

14. Шумілова І. Ф. До питання вивчення історії педагогічного краєзнавства / І. Ф. Шумілова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2013. – Вип. 29 (82). – С. 410–416.

15. Шумілова І. Ф. Підготовка майбутнього вчителя загальноосвітнього навчального закладу до педагогічно-краєзнавчої діяльності як актуальна педагогічна проблем / І. Ф. Шумілова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2013. – Вип. 30 (83). – С. 394–400.

16. Шумілова І. Ф. Питання формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя в історії педагогіки / І. Ф. Шумілова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. – Ялта: РВВ КГУ, 2013. – Вип. 39, Ч. 4. – С. 370–378.

17. Шумілова І. Ф. Педагогічні основи загальнокультурної компетентності як фактора виховання майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2013. – Вип. 31 (84). – С. 405–413.

18. Шумілова І. Ф. Історичний аспект питання загальнокультурної компетентності / І. Ф. Шумілова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2013. – Вип. 32 (85). – С. 104–114.

19. Шумілова І. Ф. До питання змісту загальнокультурної компетентності як фактора формування майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2013. – Вип. 33 (86). – С. 437–445.

20. Шумілова І. Ф. Управління як фактор формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. пр. – Ялта: РВВ КГУ, 2013. – Вип. 44, Ч. 4. – С. 258–267.

21. Шумілова І. Ф. Теоретичні підходи до вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів ЗНЗ до педагогічно-краєзнавчої діяльності засобами педагогічного краєзнавства / І. Ф. Шумілова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 1 (27). – С. 314–423.

22. Шумілова І. Ф. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів у педагогічній спадщині А. С. Макаренка / І. Ф. Шумілова // Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки» : зб. наук. пр. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. – Вип. 15. – С. 342–347.

23. Шумілова І. Ф. Узгодженість регіонального та компетентнісного підходів до формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних

спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Бердянськ : ФОП Ткачук О. В., 2015. – Вип. 2. – С. 335–343.

24. Шумілова І. Ф. Науково-методична система формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. пр. – Херсон : Грінь Д. С., 2015. – Вип. 1 (12), Т. 3. – С. 106–110.

25. Шумілова І. Ф. Обґрунтування умов формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – №10 (54). – С. 195–203.

26. Шумілова І. Ф. Самоосвіта студентів з питань формування загальнокультурної компетентності / І. Ф. Шумілова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Бердянськ : ФОП Ткачук О. В., 2016. – Вип. 1. – С. 318 – 328.

27. Шумілова І. Ф. Стимулювання студентів до розвитку загальнокультурної компетентності / І. Ф. Шумілова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. пр. – Херсон : Грінь Д. С., 2015. – Вип. 1 (12), Т. 4. – С. 52–57.

28. Шумілова І. Ф. Моніторинг якості формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Бердянськ : ФОП Ткачук О. В., 2016. – Вип. 2. – С. 49–57.

29. Shumilova I. F. The Main Points of System Approach of Forming Common Scultural Competences of Future Teachers of Humanitarian Faculties / Irina Shumilova // Journal L'Association 1901 «SEPIKE» / Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Osthofen, Deutschland Poitiers, France, 2014. – Ausgabe 4. – P. 45–48.

30. Shumilova I. F. Scientific Basis of Competence Approach to Forming of General Competence of Future Teachers of Humanitarian Faculties / Irina Shumilova // Journal L'Association 1901 «SEPIKE» / Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Osthofen, Deutschland Poitiers, France, Los Angeles, USA, 2014. – Edition 05. – P. 80–83.

31. Shumilova I. F. The Cultural Approach as a Theoretical and Methodological Strategy Designing the System of General Competence of Future Humanitarian Faculties Teachers / Irina Shumilova // Journal L'Association 1901 «SEPIKE». – Poitiers (France), Frankfurt (Germany), Los Angeles (U.S.), 2016. – Ausgabe 14. – P. 29–33.

32. Шумілова І. Ф. Особистісно-діяльнісний підхід до формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2016. – IV (44), Issue: 92. – P. 49–53.

II. Опубліковані праці апробаційного характеру

33. Шумілова І. Ф. Робоча програма до курсу «Педагогічне красзнавство» / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2014. – 20 с.

34. Шумілова І. Ф. Робоча програма до курсу «Загальнокультурна компетентність майбутніх учителів» / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2014. – 20 с.
35. Шумілова І. Ф. Історико-педагогічне надбання як складова загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей : методичний посібник / І. Ф. Шумілова, І. К. Кушніренко. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2014. – 143 с.
36. Шумілова І. Ф. Програма науково-виробничого стажування магістрів зі спеціальності 073 – Менеджмент / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2014. – 34 с.
37. Шумілова І. Ф. Робоча програма до курсу «Педагогіка» / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – 20 с.
38. Шумілова І. Ф. Робоча програма до курсу «Вища освіта і Болонський процес» / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – 20 с.
39. Шумілова І. Ф. Робоча програма до курсу «Методологія і організація науково-педагогічних досліджень» / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – 20 с.
40. Шумілова І. Ф. Робоча програма до курсу «Управління персоналом навчального закладу» / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – 20 с.
41. Шумілова І. Ф. Робоча програма до курсу «Управлінська культура керівника ЗНЗ» / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – 20 с.
42. Шумілова І. Ф. Робоча програма до курсу «Освіта для сталого розвитку» / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – 20 с.
43. Шумілова І. Ф. Робоча програма до курсу «Методика виховної роботи в дитячих оздоровчих таборах» / І. Ф. Шумілова. – Бердянськ : БДПУ, 2016. – 20 с.
44. Шумилова И. Ф. Особенности воспитательной работы в детском оздоровительном лагере / И. Ф. Шумилова // Материалы I Междунар. научно-практ. конф. [«Детские оздоровительные центры в условиях инновационных условий современности»], (Таганрог, 19-21 сентября 2008 г.). – Таганрог : НП «ЦРЛ», 2008. – С. 266–269
45. Шумілова І. Ф. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до виховання в учнів громадянськості в теорії і практиці В. О. Сухомлинського / І. Ф. Шумілова // Матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. [«Виховання громадянина-патріота в педагогіці В. О. Сухомлинського та сучасній освітній практиці»], (Кіровоград – Павлиш, 20-21 вересня 2012 р.). – Кіровоград : КОІППО, 2012. – С. 242–245.
46. Шумілова І. Ф. Педагогічне краєзнавство в системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів: теоретичний аспект / І. Ф. Шумілова // Матеріали Бердянської сесії I Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю [«Придніпровські соціально-гуманітарні читання»], (Бердянськ, 22 вересня 2012 р.). – Бердянськ : ТОВ «Інновація», 2012. – Ч. 1. – С. 108–110.
47. Шумилова И. Ф. К вопросу формирования общекультурной компетентности будущих учителей гуманитарных специальностей / И. Ф. Шумилова // Материалы Междунар. науч.-практ. конф. [«Фундаментальные и прикладные науки сегодня»], (Москва, 25-26 июля 2013 г.). – Москва : Academic, 2013. – С. 85–89.
48. Шумілова І. Ф. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у досвіді В. О. Сухомлинського /

І. Ф. Шумілова // Матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару [«Педагогічна майстерність: навчально-методичне забезпечення теорії і технології професійного розвитку вчителя» до 95-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського], (Полтава, 26 вересня 2013 р.). – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – С. 95–100.

49. Шумілова І. Ф. Місце управління у формуванні загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Матеріали Всеукр. семінару з міжнар. участю [«Підготовка майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційного управління. Наукова мобільність у програмі «Горизонт 2020» (дії Марії Склодовської-Кюрі)»], (Полтава, 8 жовтня 2013 р.). – Київ – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – С. 120–122.

50. Шумілова І. Ф. Теоретичний аспект загальнокультурної компетентності / І. Ф. Шумілова // Матеріали VIII Междунар. научно-практ. конф. [«Актуальные проблемы изучения языка и литературы: проблемы глобализации и сохранения национальной самобытности»], (Абакан, 24–25 октября 2013 г.). – Абакан : ХГУ имени Н. Ф. Катанова, 2013. – С. 140–141.

51. Шумілова І. Ф. Методологічні орієнтири з питань формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Conference Proceedings of the 2nd International Scientific Conference [«Modern Problems of Management: Economics, Education, Health Care and Pharmacy»], (Opole, 23–27 October, 2014). – Opole : Publishing House WSZiA, 2014. – P. 140–142.

52. Шумілова І. Ф. Стан сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів / І. Ф. Шумілова // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Багатоманітність культур як педагогічна проблема»], (Бердянськ, 17–18 вересня 2015 р.). – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2015. – С. 228–235.

53. Шумілова І. Ф. Загальнокультурний компонент у змісті навчальних дисциплін соціально-гуманітарного та професійно-педагогічного циклів / І. Ф. Шумілова // Матеріали XXII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. [«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»], (Переяслав-Хмельницький, 9–10 квітня 2016 р.). – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2016. – Вип. 22. – С. 133–135.

54. Шумілова І. Ф. Напрями проведення моніторингу якості формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Матеріали Всеукр. наук. конф. [«Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах»], (Дніпропетровськ, 29–30 квітня 2016 р.). – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2016. – С. 279–281.

55. Шумілова І. Ф. Теоретичне обґрунтування науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Україна на шляху державотворення: історія та сучасність» (до 25-ї річниці незалежності України)], (Харків, 26 травня 2016 р.). – Х. : ХДУХТ, 2016. – С. 227–228.

III. Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

56. Шумілова І. Ф. Передмова «Микола Олександрович Корф – народний учитель» до книги Кушніренко І. К., Жилінський В. І. М. О. Корф: справа всього життя / І. Ф. Шумілова. – Запоріжжя: Дніпропетровський металург, 2011. – С. 3–10.

57. Шумілова І. Ф. Передмова, іменний та географічний покажчики до книги Корф М. О. Наш друг. Малюток / І. Ф. Шумілова. – Запоріжжя: «Просвіта», 2010. – С.С. 5–19, 395–433.

АНОТАЦІЇ

Шумілова І. Ф. Теоретичні і методичні основи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України. – Харків, 2017.

У дисертації досліджено методологічні, теоретичні й методичні засади загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей та процес її формування. З'ясовано суть загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, конкретизовано зміст її структурних компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, процесуального, особистісно-рефлексивного) і функції. Теоретично обґрунтовано науково-методичну систему (методологічно-цільову, структурно-змістову, технологічну, діагностичну підсистеми) формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей, експериментально доведено ефективність її впровадження у процес його професійної підготовки. Уточнено критерії, показники, рівні сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Ключові слова: майбутній учитель, гуманітарні спеціальності, загальнокультурна компетентність, теоретико-методичні засади, методологічні підходи, науково-методична система, формування, компоненти, етапи.

Шумілова І. Ф. Теоретические и методические основы формирования общекультурной компетентности будущих учителей гуманитарных специальностей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, МОН Украины. – Харьков, 2017.

В диссертации исследованы методологические, теоретические, методические основы общекультурной компетентности будущих учителей гуманитарных специальностей. Освещен генезис идей формирования общекультурной компетентности личности в мировой и отечественной педагогике. На основе методологических идей и положений системного, личностно-деятельностного, компетентного, культурологического, антрополого-гуманистического,

аксиологического, регионального подходов раскрыта суть общекультурной компетентности будущих учителей гуманитарных специальностей как интегрированного, личностного образования, сложного конгломерата образовательно-культурных ценностей, знаний, умений и качеств студента, что обеспечивает единство общей и педагогической культуры, адекватную ориентацию в современном социокультурном пространстве, определяет способность к активному профессиональному, социальному и межкультурному взаимодействию с окружением. Конкретизировано содержание структурных компонентов (мотивационно-ценностного, когнитивного, процессуального, личностно-рефлексивного) общекультурной компетентности и ее функции (мировоззренческая, организационно-методическая, коммуникативно-культурологическая, контрольно-регулирующая).

Теоретически обоснована научно-методическая система формирования общекультурной компетентности будущих учителей гуманитарных специальностей, состоящая из таких подсистем: методологически-целевая, которая определяет цели, концептуальные основы, принципы (целостность, целенаправленность, системность и непрерывность педагогического процесса, гуманистическая, культурологическая и профессиональная направленность подготовки учителя, междисциплинарность, интеграция общекультурных и профессионально-педагогических знаний, учет мировых, национальных и региональных аспектов культурологических проблем, опора на возрастные и индивидуальные особенности студентов) формирования, функции компетентности; структурно-содержательная, что отражает содержание структурных компонентов общекультурной компетентности; технологическая, что раскрывает реализацию процесса формирования на подготовительном, мотивационно-ориентационном, содержательно-процессуальном, аналитико-корректирующем этапах; диагностическая, что предусматривает проведение педагогического мониторинга формирования общекультурной компетентности.

Уточнены критерии и показатели сформированности общекультурной компетентности будущих учителей гуманитарных специальностей, а именно: мотивационно-аксиологический (положительный интерес к образовательно-культурным проблемам, мотивация к развитию общекультурной компетентности), когнитивно-культурологический (полнота общекультурных знаний, характер их усвоения – творческий, реконструктивный, репродуктивный), деятельностный (сформированность общекультурных умений – гностических, организаторских, коммуникативных, регулятивных, рефлексивных), личностный (развитость личностно-профессиональных качеств – гуманности, гражданственности, моральной ответственности, профессиональной мобильности, педагогической импровизации).

Разработан педагогический инструментарий реализации научно обоснованной системы формирования общекультурной компетентности будущих учителей гуманитарных специальностей, который включает учебно-методическое обеспечение (учебные пособия, программы учебных дисциплин, авторские спецкурсы «Педагогическое краеведение» и «Общекультурная компетентность будущих учителей гуманитарных специальностей», учебно-методические комплексы), совокупность форм и методов учебно-познавательной (проблемно-развивающие, активно-дискуссионные, игровые, тренинговые, проектные),

исследовательски-краеведческой (проведение экскурсий, работа в архивах, музеях, библиотеках), общественно-воспитательной (организация и участие в различных культурных мероприятиях), самостоятельной (составление программы самообразования, подбор педагогических ситуаций общекультурного характера, ведение дневника «Самообразовательный маршрут студента») деятельности студентов.

Экспериментально доказано эффективность реализации разработанной научно-методической системы формирования общекультурной компетентности будущего учителя гуманитарных специальностей в процесс его профессиональной подготовки. Полученные теоретические и практические выводы имеют значение для широкого внедрения разработанной научно-методической системы формирования общекультурной компетентности будущего учителя гуманитарных специальностей в высшие педагогические учебные заведения для повышения уровня профессиональной компетентности будущих учителей.

Ключевые слова: будущий учитель, гуманитарные специальности, общекультурная компетентность, теоретико-методические основы, методологические подходы, научно-методическая система, формирование, компоненты, этапы.

Shumilova I. F. Theoretical and Methodical Bases of Formation of General Cultural Competence of Future Teachers of Humanitarian Specialities. – Manuscript.

Thesis for the Degree of Doctor of Pedagogical Sciences, Speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Kharkiv G. S. Skovoroda National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2017.

The thesis reveals methodological, theoretical, methodical bases of general cultural competence of future teachers of humanitarian specialities and the ways of formation of it. The essence of general cultural competence of future teachers of humanitarian specialities has been defined; the content of its structural components (motivational-evaluative, cognitive, personal-reflective, procedural) and functions have been concretized. The scientific-methodical system of formation of general cultural competence of future teachers of humanitarian specialities has been theoretically substantiated and the effectiveness of its implementation in the process of professional training has been experimentally proved. This system contains methodologically targeted, structural and meaningful, technological and diagnostic subsystems. The criteria and indicators, the levels of formation of general cultural competence of future teachers of humanitarian specialities have been specified.

Key words: future teachers, humanitarian specialities, general cultural competence, theoretical and methodical bases, methodological approaches, scientific-methodical system, formation, components, stages.